

असल शिक्षा

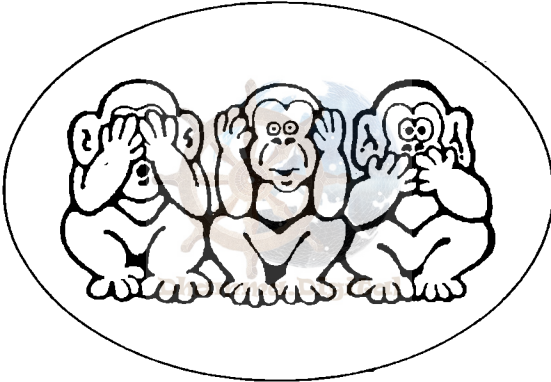
भाग-६

- भिक्षु अश्वघोष

असल शिक्षा

भाग-६

लेखक/प्रकाशक

मिक्षु अश्वघोष

संघनायक

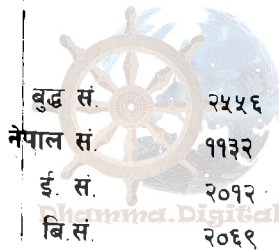
संघाराम विहार, ढल्को, काठमाडौं

लेखक तथा प्रकाशक

मिद्धु अश्वघोष

संघनायक

संघाराम विहार, ढल्को, काठमाडौं

प्रकाशन

१००० प्रति

असल शिक्षा भाग-६ को कुरा.

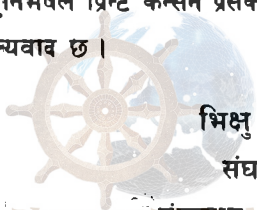
यो असल शिक्षा भाग-६ पुस्तक नयाँ हो । तर भित्रको कुरा बासि हो । बासि भए पनि फ्रिजमा राखेको खाना ताजै भए जस्तै यस पुस्तक भित्रको कुरा पनि ताजै छ । मतलब धेरै वर्ष पहिले दृष्टि साप्ताहिक, जन आस्था तथा बनेपा बाट निस्कने काभ्रे टाईम्स साप्ताहिकमा छापि सकेका राम्रा राम्रा लेखहरू संकलन गरेको मात्र हो । नयाँ पाठकहरूलाई त ताजै लाग्छ होला । पुराना पाठकहरूलाई चाहिँ वाक्क पनि लाग्छ । मलाई त दिक्क लाग्दैन ठिकै लाग्छ । यो त तपाईं भन्दा मपाईं भन्ने कुरा भने पनि हुन्छ । परिक्षामा फेल भएको विद्यार्थीलाई मन नपरे पनि पुरानै किताब पढ्नु पर्छ । त्यस्तै पुराना पाठकहरूलाई पनि मेरो असल शिक्षा भाग-६ पुस्तक पढ्नु जाति होला ।

यस किताबको नामअसल शिक्षा भाग-६ राखि दिँँ । यसमा मानिसलाई असल मानिस बन्नको लागि काम लाग्ने ज्ञानवर्धक कुराहरू समावेस भएको छ । दान दिने

दाताहरूको दान दक्षिणा सदुपयोगको लागि जानको कुरा भएको पुस्तक छापी धर्मदान गरेको पुण्यद्वारा दाताहरू निरोगी होस् भनी शुभकामना गर्दछु ।

पुस्तक छाप्नको लागि भनि अलग्गै रु ३०००/- श्रीमती मीना तुलाधरले (बनिया) दान दिनु भएको छ । उहाँको परिवार निरोगी होस् ।

पृफ बिहार सम्म पुन्याउनु भई राम्रो संग छापि दिनु भएकोमा युनिभर्सल प्रिन्ट कन्सर्न प्रेसका मालिक राजेश मानन्धरलाई धन्यवाद छ ।

भिक्षु अश्वघोष

संघनायक

Dhamma संघाराम विहार, ढल्को

फोन: ४२५९११०, ४२५५९६०

२०६९ आश्विन १५

विषय-सूची

उत्तम लाभ र परम सुख	१
जसलाई मनपर्छ, उसलाई दान दिने	७
लाज र भय	१२
सहनशीलताको चमत्कार	१६
स्वामी दादूको महानता	१८
बन्धुल्ल मल्लिका	२१
अहंकारले मान्छेलाई तल फाछ	२६
धर्मात्मा व्यक्ति मृत्युदेखि डराउँदैन	३०
विरामी हुँदाको अनुभव	३४
बुद्धको विचारमा चार सुख	३८

असल मानिस बन्ने कि विद्वान ?	४१
- कुमारी केटीहरूलाई बुद्धको शिक्षा	४५
मानिस र पशु बीचको फरक	४९
चार प्रकारका सेवाहरू	५१
उपकार गर्न सके मित्रता बढ्छ	५५
बुद्धकालीन जनप्रिय राजा	५९

उत्तम लाभ र परम सुख

गौतम बुद्धको उपदेशको मुख्य उद्देश्य अर्थात् मुख्य सार नै दुःखबाट मुक्ति पाउनु हो । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने निर्वाण सुख प्राप्त गर्नु हो । बुद्धले ४५ वर्षसम्म प्रचार गर्नुभएको धर्मको सँगालो त्रिपिटक मध्ये एक सूत्रपिटकमा उहाँले साधारण मानिसहरूको दैनिक जीवन सुखमय बनाउने विषयमा शिक्षा दिनुभएको देखिन्छ । यसको मतलब बुङ्गलमा पुग्ने लागि पहिले छिँडीको भन्याङ चढ्नुपर्छ । अनि त्यसपछि चोतामा पुगिन्छ । चोताका भन्याङ चढेपछि मात्र बल्ल बुङ्गलमा पुगिन्छ ।

यसरी नै बुद्ध शिक्षाअनुसार दुःखबाट मुक्ति प्राप्त गरी निर्वाण सुख प्राप्त गर्नका लागि चढ्नुपर्ने कतिपय सिँढी वा भन्याङहरू यस्ता रहेका छन् :

१. स्वास्थ्यलाभ २। सन्तुष्ट रहनु, ३. विश्वासपात्र बन्न सक्नु, ४. परमसुख-निर्वाण प्राप्त गर्नु ।

बुद्ध शिक्षाअनुसार 'आरोग्या परमालाभा' अर्थात् स्वास्थ्य लाभ हुनु नै परम लाभ हो । रोगी भएर जीवन बिताउनु पर्दा नारकीय जीवन बिताउने जस्तै अनुभव हुन्छ । किनभने रोगी व्यक्तिले थुप्रै धन सम्पत्ति भए पनि ठूलो घरबार भए पनि मनले साँचो सुख र आनन्द पाउन सक्दैन । आफूलाई मनपर्ने खाना खान पाउँदैन । मनपर्ने ठाउँमा जान पाउँदैन ।

स्वास्थ्य लाभको लागि र शान्ति स्थापनाको लागि पाँचवटा तत्वहरूको आवश्यकता पर्दछ । ती यसप्रकार छन् :

१. पोषिलो आहारको राम्रो व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
२. जीवन बिताउनको लागि अर्थात् बस्नको लागि राम्रो घरको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
३. आफूसँग रहने व्यक्ति भगडालु एवं संकुचित मन भएको हुनुहुन्न ।
४. मौसम अनुसार अनुकूल लुगाफाटोको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
५. आफूमा पनि संकुचित विचार अर्थात् संकीर्ण विचार हुनु हुँदैन । अर्थात् विचारधारा मिलनसार र सरल हुनु पर्दछ ।

उपरोक्त पाँच प्रकारका आवश्यक तत्वहरू पूर्ति हुन सकेको खण्डमा हामी निरोगी भई शान्तमय जीवन बिताउन सक्छौं । संसारका सबै मानिसहरू आहारमा निर्भर छन् । भोको मानिसलाई धर्मको चेतना र नैतिकता नहुनु स्वभाविक नै हो । भोकाएको मानिसले के मात्र पाप नगर्ला र ? यस सम्बन्धमा एकजना मानिसले सोधेको प्रश्नको बुढले यसरी उत्तर दिनुभएको छ - 'संसारको ठूलो समस्या नै आहारको पूर्ति नहुनु हो । सबै प्राणी आहारमा निर्भर रहेका हुन्छन् । सबै सत्ता आहारटिठतिका ।

दोस्रो बुँदा हो, वासस्थान । बस्ने घरको व्यवस्था पनि राम्रो हुनुपर्छ । एउटै कोठालाई विरामी राख्ने, भान्साकोठा र सुत्ने कोठाको रूपमा प्रयोग गरियो भने त्यहाँ मानिसले स्वास्थ्य लाभ गर्न सक्दैन ।

तेस्रो बुँदा हो, आफूसँग बस्ने मानिस भगडालु र संकुचित स्वभाव र असन्तोषी स्वभावको भइदियो भने पनि त्यहाँ निरोगी भई जीवन बिताउन कठिन हुन्छ । त्यसैले सँगै जीवन बिताउने मानिसहरूको मन उदार र फुक्का हुनु जरुरी छ । जीवन निरोगी र आनन्दपूर्वक बिताउनका लागि यो पनि

अत्यावश्यक तत्व हो ।

चौथो बुँदा हो, मौसम अनुकूलको लुगाफाटो र ओढ्ने आदिको राम्रो व्यवस्था । यी व्यवस्थाहरू हुन सकेन भने जाडो याममा मानिसहरू चिसोले कठ्याङ्ग्रिएर मर्ने सम्भावना हुन्छ । नेपाल, हिन्दुस्तान आदि एशियाली मुलुकमा मात्र नभई यूरोपीय देशहरूमा पनि गरीब मानिसहरू चिसोले गर्दा अकालमा मर्ने गर्छन् । गर्मी मौसमको लागि हलुका र पातलो सुती लुगाको आवश्यकता हुन्छ । तातो हावा (लू) बाट बच्चको लागि सुरक्षित घरको व्यवस्था नहुनाले मानिसहरूको अकालमा मृत्यु भएको खबर समय समयमा हामीले सुनेका छौं । पाँचौँ बुँदामा आफूसँग बस्ने मानिसको विचारधारा मिलनसार हुनुपर्छ । विचार मिलेन भने एक आपसमा झगडा, कलह र अशान्ति हुने गर्दछ । अनि मानसिक रोगले सताउन थाल्दछ । सबभन्दा ठूलो समस्या नै एक आपसमा विचारधारा नमिल्नु हो । बुद्ध जन्मभूमि नेपालमा आजभोलि व्याप्त भइरहेको अशान्त वातावरणको प्रमुख कारण नै एक आपसमा विचारधारा नमिल्नु र माथि उल्लेखित चारवटा आधारभूत आवश्यकताको पूर्ति हुन नसक्नु नै हो । सहिष्णुता र सहनशीलता भएमा विचारधारा नमिले पनि शान्तपूर्वक जीवनयापन गर्न सकिन्छ । उदाहरणका लागि दाम्पत्य जीवन बिताइरहेका गृहस्थीहरूमा सहनशीलता सहिष्णुता भएका कारणले कतिपय घरमा एक आपसमा विचारधारा नमिले पनि शान्तपूर्वक नै जीवनयापन गरिरहन सफल रहेको देखिन्छ । अब यहाँ मेरो नै एउटा उदाहरण दिन चाहन्छु । मेरा धेरै चेलाहरू छन् । तर मेरो र उनीहरूको विचारधारामा भने मेल खान सक्दैन, समय समयमा । त्यसैले हामी बीच कहिले काहिँ वाक्युद्ध पनि चल्ने गर्छ । तर यो क्रम धेरै दिन टिक्दैन । फेरि हामी बीच सहनशीलता र सहिष्णुतापूर्वक नै जीवन व्यवहार

चलिरहने गर्छ । किनभने वैमनश्यतापूर्वक जीवन बिताउनुभन्दा शान्त र सहनशीलतापूर्वक जीवन बिताउन पाउँदा मात्र मानसिक शान्ति प्राप्त हुने गर्छ ।

गौतम बुद्धले परम सुख प्राप्त गर्ने विषयमा यसरी बताउनुभएको छ- सन्तुष्टी परम सुख अर्थात् सन्तुष्ट हुनसकेमा परम सुखको अनुभव हुन्छ । तर सन्तुष्ट हुन नसके सधैं दुःखी भई जीवन बिताउनुपर्ने हुन्छ । तर यस्तो भन्नुभयो भन्दैमा आधारभूत आवश्यकता नै पूर्ति हुन नसके पनि सहेर सन्तुष्ट भई बस्नु भन्नुभएको त अवश्य पनि होइन बुद्धले । बुद्ध शिक्षा अनुसार आफूलाई आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति नभएसम्म इमान्दारीपूर्वक धन कमाउन खुब मेहनत र प्रयत्न गर्नुपर्छ । सौतेनी आमाको छत्रछायामा हुर्कनुपर्ने छोराछोरीहरूले वाध्य भई सहेर बसे जस्तै सहेर बस्नुपर्छ भनी बुद्धले भन्नुभएको होइन । ठाउँ र अवस्था हेरी आफ्नो मनलाई सन्तुलनमा राख्ने सल्लाह दिनुभएको छ बुद्धले ।

बुद्ध शिक्षाअनुसार हामीले आफ्नो औँकात र क्षमताअनुसार सन्तुष्ट बन्न सक्नुपर्छ । उदाहरणको लागि एकपटक दूधमा केही प्रदूषित पदार्थ मिसिएको समाचार आएपछि काठमाडौँका जनताले दूध विना कागती चिया मात्र पिएर आफ्नो चित्त बुभाएका थिए । सन्तुष्ट बन्न सक्नुको यो एउटा उदाहरण हो ।

अर्को घटना, भारत सरकारले धेरै वर्ष अगाडि नाकाबन्दी गरेको बेला नेपालमा तेल लगायत अन्य खाद्य पदार्थहरूको हाहाकार मच्चिएको थियो । त्यसबेला पनि नेपालीहरूले सन्तुष्ट र सहनशीलताका साथ आफ्नो जीवन बिताए । दुःखी बनेनन् । यस घटनाले नेपाली जनता दुःखको समयमा पनि संयमी भई जीवन बिताउन सक्षम छन् भन्ने उदाहरण प्रस्तुत भएको छ । बुद्धले भन्नुभएको सन्तोषी सदा सुखी रहन सक्ने र परम सुखको लागि सन्तोष रहनुपर्ने यथार्थतालाई यसघटनाले

प्रस्तुत गरेको छ ।

मानिसको जीवन सुखमय बनाउनको लागि नभई नहुने अर्को तत्व विश्वासपात्र बन्नु हो । विश्वासपात्र बन्न सक्ने व्यक्ति मात्र सही ज्ञाति बन्धु र आफन्त हुन सक्छ । धेरैजसो विदेशी दाताहरूले नेपालमा मानवताको हैसियतले मात्र सहयोग (आर्थिक सहयोग) गरिरहेको बुझिन्छ । ती दाताहरूको विश्वासपात्र बन्न सकिरहेका छैनन् नेपालीहरू । बनेपा ध्यानकुटी विहारमा खोलिएको बालआश्रममा समय समयमा जापानी र अन्य विदेशीहरू आई यथासक्य सहयोग गर्छन् । तर उनीहरूले पैसा होइन, जुत्ता, स्टेशनरी सामान र लुगाफाटोहरू दिने गर्दछन् । स्कूल फिस पनि तिरिदिन्छन्, तर पैसा र नगद दिन्नौ भन्छन् । उनीहरूको यस कुराबाट स्पष्ट हुन्छ, नेपालीहरू जति इमान्दार हुनुपर्ने हो, त्यति हुन सकिरहेका छैनन् । उनीहरू भन्छन् - नेपालीहरूले राम्ररी हिसाब देखाउने गर्दैनन् । हामीले नेपालको विकासको लागि अन्य क्षेत्रमा पनि सहयोग गरिरहेका छौं । त्यसैले नेपालीहरूको बानी व्यवहारबारे राम्रो अनुभव छ हामीलाई । उनीहरूको यस भनाइबाट थाहा पाउन सकिन्छ, विदेशीहरू समक्ष नेपालीहरू जति मात्रामा विश्वासपात्र बन्नुपर्ने हो त्यति बन्न सकिरहेका छैनन् ।

अखबारमा छापिएको अर्को एक उदाहरण लिउं- एकजना मानिसले आफ्नी श्रीमतीको दाइजाबाट प्राप्त भएको घरखेत सबै आफ्नो नाममा नामसारी गरी श्रीमतीलाई भने घरबाट धपाएर पठाइदिएछ । यो कतिसम्मको अन्याय, अमानवीय र अविश्वासी कार्य भएको छ ।

अर्को एउटा घटना, एउटा बढोका तीनवटी छोरी रहेछन् । ती तीनवटै छोरीहरूको विवाह भइसकेको रहेछ । बढो एकलै भएकोले जेठीचाहिँ छोरी बोलाई आफ्नो सेवा

गराउन राखेछ । बूढोले भनेछ- छोरी मेरो सेवा गरेर बस्नु । अनि मेरो शेष पछि मेरा सबै सम्पत्तिहरू तिमीलाई नै भयो ।

जेठी छोरीले बूढो बुबाको घरमा बसी एक वर्षसम्म त सेवा गरिन् । त्यतिञ्जेल उनले बूढो बुबाको सारा घरखेत र सम्पत्ति पनि आफ्नै नाममा लेखाई हात पारिछन् । जब सबै सम्पत्ति हात पारिन्, तब आफै सुटुक्क श्रीमान्को घरमा बस्न गइछन् । यसरी आफ्नै बूढो बुबालाई अनाथ पारिन् । विचरो बूढोलाई उनकै माइती र कान्छी छोरीहरूले पनि वास्ता गर्न छाडेका रहेछन् । बूढो अनाथ भई विचल्लीमा पारेका रहेछन् । यो कस्तो अविश्वासको कुरो हो । बुद्ध शिक्षा अनुसार परम सुख त निर्वाण हो । निर्वाण प्राप्त गर्न गर्नका लागि तृष्णाबाट मुक्त हुन सक्नुपर्छ । आफूले कसैलाई उपकार गरेको छ भने यस विषयलाई बारम्बार सम्झी मैले यसरी उपकार गरे भनी घमण्ड गर्ने बानीबाट मुक्त हुनुपर्दछ । किनभने धर्मकार्य नाम कमाउनको लागि गरिने कार्य होइन । कसैले आफ्नो निन्दा उपहास गरेकोछ भने पनि त्यसलाई पनि बिसन सक्नुपर्छ । पूरा नै निष्कलंक जीवन बिताउन सकेमा मात्र निर्वाण प्राप्त हुन्छ । अर्को भाषामा भन्ने हो भने दुःखबाट मुक्ति पाउन सकिन्छ । बुद्धशिक्षा अनुसार मानिसले जन्म लिने बित्तिकै तीन कुराहरू पनि साथै लिएर आउँछ । ती हुन् : बूढो हुनु, रोगी हुनु र मृत्यु हुनु । यी प्रकृतिको नियम नै हो । तर आर्थिक चिन्तनबाट मुक्त हुन सकेमा, पीर लिन नपर्ने काम गर्न सकेमा र ठीक समयमा नै खाना खाने बानी भएमा दीर्घायु र स्वास्थ्य लाभी भई सफलतापूर्वक जीवन बिताउन सक्छ

जसलाई मनपर्छ, उसलाई दान दिने

बुद्धकालिन समयमा बुद्धजस्तै अरु पनि थुप्रै धर्मप्रचारकहरू थिए । धर्मप्रचारक व्यक्ति भए पनि उनीहरूको मनमा ईष्ठा भावले ठाउँ लिइरहेको हुन्थ्यो । त्यसवेला गौतम बुद्धको धर्मप्रचारले थुप्रै अन्य व्यक्तिहरू प्रभावित पारेको देखिन्छ । त्यसैले बुद्ध प्रमुख भिक्षुसंघलाई धेरै लाभ सत्कार प्राप्त भइरहन्थ्यो । यसको कारणले अन्य धर्मप्रचारक समूहहरूमा लाभ सत्कार घट्दै जान थालेछ । जसले गर्दा धर्मप्रचारक समूहको मनमा ईष्ठा र जलन हुन थाल्यो- बुद्ध र भिक्षुसंघ देखेर । त्यसैले उनीहरूले ईष्ठाको वशमा गई गौतम बुद्ध विरुद्ध यसरी हल्ला फैलाए- 'बुद्धले उपदेश दिँदा आफूलाई र आफ्नै भिक्षुसंघलाई मात्र दान दिनु उत्तम भनी स्वार्थपूर्वक उपदेश दिने गर्नुहुन्छ ।'

यो कुरा मानव समुदायमा जंगलको आगो फैलिएजस्तै फैलिन थाल्यो । कसै-कसैले भन्न थाले- बुद्धजस्तो व्यक्तिको पनि चित्त शुद्ध रहनेछ । बुद्धले पनि त्यस्तो कुरा गर्ने ? यसरी मानिसहरूमा सम्यक दृष्टिको अभाव भएको कारणले फैलिएको नचाहिदो हल्ला कोशल महाराजको दरबारसम्म पनि पुग्यो । अनि कोशल महाराजले विचार गर्नुभयो- यो त ज्यादै नराम्रो कुरा सुन्नु पर्‍यो । यस भ्रमलाई निवारण

गर्नेपछ ।

यस्तो सोची कोशल महाराजले सबै जनतालाई निश्चित समय र स्थानमा जम्मा हुनको लागि भ्याली पिटाउनुभयो । त्यस सभामा गौतम बुद्धलाई पनि आमन्त्रण गर्नुभयो । सभा शुरु भएपछि कोशल महाराज बुद्ध समक्ष जानुभई बुद्धलाई वन्दना गरी प्रश्न गर्नुभयो - 'भन्ते, हामीले कस्तो व्यक्तिलाई दान दिनुपर्छ ? '

बुद्धको उत्तर थियो- 'यत्थ चित्तं पसीदति तत्थ दातव्वं ।' अर्थात् जसलाई मनपर्छ, उसलाई दान दिए हुन्छ, यति कुरा सुनिसकेपछि कोशल महाराजले जनताहरूलाई सम्बोधन गरी स्पष्ट पार्नुभयो- 'जनता हो ! दानको विषयलाई लिएर बुद्ध उपदेश विषयमा थुप्रै नचाहिँदा हल्लाहरू फैलाइएको छ । ती हल्लाहरू निराधार हुन् । किनभने बुद्धले भन्नुभएकै छ, हामीले जसलाई दान दिन मनलाग्छ उसलाई दान दिन पाउँछौं । बुद्ध र भिक्षु संघलाई मात्र दान दिनुपर्छ भनेर बुद्धले भन्नु भएको छैन ।'

कोशल राजाबाट यस्तो कुरा सुनिसकेपछि जनताहरूबीच यस्तो चर्चा चलन थाल्यो- 'हो त नि, बेकारमा हामीले नचाहिँदो हल्लाको भरमा बुद्ध जस्तो पवित्र व्यक्तिलाई शंका गर्न पर्नेको । यी सबै हल्ला त बुद्धको व्यक्तित्वदेखि ईष्या गर्ने ईष्यालुहरूले फैलाएका रहेछन् । बेकारमा उनीहरूले पाग कमाए ।' यसरी कोशल राजाले सबै जनताको भ्रम निवारण गर्नुभयो ।

दान लिनेमात्र भन्दैमा हुँदैन । दान लिने व्यक्तिमा योग्यता पनि हुनुपर्छ । प्रायःमानिसहरूले आफूलाई मनपर्ने व्यक्तिलाई

मात्र दान दिने गर्छन् । यस कुरालाई बुझ्नको लागि बुद्धकालीन एउटा घटना यहाँ प्रस्तुत गर्दछु ।

गौतम बुद्धले समय समयमा भिक्षुहरूलाई यसरी निर्देशन गर्नुहुन्थ्यो- 'हे भिक्षुहरू हो, तिमीहरू एउटै ठाउँमा मात्र बस्ने नगर्नु । गाउँ गाउँमा गई बहुजन हिताय, बहुजन सुखाय कार्यमा लाग्नु । मानिसहरू धेरैजसो अज्ञानी छन् । त्यसैले तिमीहरू त्यहाँ गई उनीहरू असल मानिस बन्न सक्ने शिक्षा दिनु ।' बुद्ध स्वयं पनि घुम्न जानुहुन्थ्यो ।

एकदिन राजगृहबाट धेरै संख्यामा भिक्षुहरूका साथ उहाँ जानुभएको थियो । त्यस दिन तिहार जस्तै चाड मान्ने दिन परेको रहेछ । त्यसैले धेरै युवाहरू मनोरञ्जन गर्ने सिलसिलामा पिकनिक गइरहेका थिए । पिकनिकका लागि उनीहरूले थुप्रै मालपुवा पकाई भरियालाई बोकाएर लौंदा थिए । मालपुवा ताजा भएकाले मगमग बासना आइरहेको थियो । मालपुवाको मिठो सुगन्धले गर्दा भिक्षुहरूको मुखमा ज्याल रसाउन थालेछ । गौतम बुद्धले यो कुरा थाहा पाउनुभई उहाँले भिक्षुहरूलाई सोध्नसभएछ- 'हे भिक्षुहरू हो, तिमीहरूलाई मालपुवा खान मन लाग्यो कि क्या हां ?'

भिक्षुहरूले भने- 'भन्ने, हामीले कहाँबाट खानलाई मालपुवा पाउन सक्छौं र ? कसले देला र हामीलाई मालपुवा ?' बुद्धले भन्नुभयो- 'ती युवाहरूले मालपुवा बोकाएर लगेको देखेनौं ?'

भिक्षु- 'हामीलाई एकवचन नमस्कार त नभन्ने तिनीहरूले हामीलाई मालपुवा किन दान दिन्थे र ?'

बुद्ध- 'भिक्षुहरू हो, तिमीहरू हरेश नखाऊ । हामीहरूको

समूहमा एकजना भिक्षुलाई ती युवावर्गले मन पराएका छन् । त्यही भिक्षुको कारणले तिमीहरूले पनि मालपुवा खान पाइहाल्छौं ?'

यति भन्नुभई गौतम बुद्ध सरासर युवावर्ग बसिरहेको ठाउँ नजिक जानुभई एउटा रुखमुनि बस्नुभयो । उहाँको साथ लागि भिक्षुहरू पनि त्यहाँ बस्नुभयो ।

युवावर्गले भिक्षुहरू बसिरहेको देखे । ती भिक्षुहरूको समूहमा महाकाश्यप महास्थविर पनि हुनुहुन्थ्यो । ती युवाहरूको दृष्टि उहाँमाथि परेछ । अनि ती युवावर्गको बीच यसरी कुरा चल्लेछ- 'ए, ऊ त्यो भिक्षुहरूको समूहमा हामीलाई मनपर्ने महाकाश्यप भन्ते पनि हुनुहुँदो रहेछ नि ! जाऔं उहाँलाई वन्दना गरी हामीले ल्याएको एकपोका मालपुवा पनि दान दिऊँ ।'

यति भनी उनीहरू उठेर गई महाकाश्यप भन्तेलाई मालपुवा दान दिए । आफूलाई मालपुवा दान दिन आएको देखि महाकाश्यप भन्तेले उनीहरूलाई भन्नुभयो- 'यो मालपुवा तिमीहरूले मलाई होइन, उ... त्यो भिक्षुहरूको बीचमा बसिरहनुभएका हाम्रा गुरु बुद्धलाई वन्दना गरी दान दिन जानु ।'

युवावर्गले भने- 'उहाँ भगवान् बुद्ध हुनुहुन्छ ? हामीलाई त थाहा नै छैन । उहाँ तपाईंको पनि गुरु हुनुहुन्छ ? हामी उहाँलाई चिन्दैनौं, तपाईंलाई मात्र चिन्छौं । त्यसैले हामी यो मालपुवा तपाईंलाई नै दान दिन्छौं, लिनुहोस् ।' महाकाश्यप भन्तेले भन्नुभयो- 'जाऔं हामीले उहाँलाई नै यो मालपुवा पोको दान दिउँ ।'

यति भनी बुद्धलाई मालपुवा पोको दान दिइयो । बुद्धले मालपुवा लिनुभई सबै भिक्षुहरूलाई बाँड्नुभयो । अनि भिक्षुहरूले मालपुवा खाँदै कुरा गर्न थाले- 'कस्ता बेतालका युवाहरू रहेछन् । मान्छेको मुख हेर्दै दान दिने गर्दा रहेछन् । भगवान् बुद्धलाई पहिला दान दिनुपर्ने होइन र ? उनीहरूले त महाकाश्यप भन्तेलाई नै पहिला दान दिए । कस्ता रहेछन् हगि ?'

यसरी कुरा गरिरहेको सुनेपछि बुद्धले भन्नुभयो - 'भिक्षुहरू हो ! मानिसहरूले आफ्नो मनपर्ने व्यक्तिलाई दान दिन्छन् । जुन व्यक्तिमा आफ्नो श्रद्धा जागछ, उसलाई नै दान दिने गरिन्छ । त्यसैले दान लिनलाई योग्यता पनि चाहिन्छ । जनप्रिय हुन सक्नुपर्छ । जनप्रिय बन्नलाई सदाचारी हुनुपर्छ । मन फुक्का हुनुपर्छ । सम्यक् दृष्टि हुनुपर्छ । कर्तव्यपरायण हुनु अनिवार्य छ । यी सबै गुणहरू महाकाश्यप मौजुद छ । त्यसैले मानिसहरूले महाकाश्यप महास्थविरलाई मान्ने गर्छन् । यदि तिमीहरूलाई पनि मानिसहरूले यसरी नै श्रद्धा राखेको मनपर्छ भने तिमीहरू पनि यी गुणहरू समावेश हुने गरी व्यवहार गर्नु । यी योग्यताहरू बनाउने कोशिश गर्नु । अरुलाई मान सम्मान गरेको कार्य देखेर ईर्ष्या जगाउने बानी नगर्नु । सङ्कीर्ण विचारधारालाई त्याग्ने बानी गर्नु ।' यसरी बुद्धले ती भिक्षुहरूलाई उनीहरूको नराम्रा विचारधाराहरूबारे होस जगाउनुभई ओवाद दिनुभयो ।

लाज र भय

गौतम बुद्धले २५०० वर्ष पहिले उपयोगी एवं ज्ञानवर्द्धक दुईवटा कुराहरू बताउनुभएको थियो । ती यसप्रकारका छन् :

द्वे मे भिम्बवे धम्मा लोकं पालेन्ति
कतमे द्वे ? हिरिं च ओत्तप्पंच

(अंगुत्तर निकाय)

(अर्थ: हे भिक्षुहरू हो ! यो संसारमा दुईवटा तत्वहरूको कारणले रक्षा भइरहेको छ । ती हुन् : लाज र भय ।)

यी दुई तत्वहरू बाँकी रहेसम्म संसारको संरक्षण भइरहन्छ । जब मानिसहरूमा खराब काम गर्दा लाज, शर्म र भय रहँदैन तब संसारका मानिसहरूको चरित्र दानव अर्थात् राक्षस बन्न पुग्दछन् । तर लाज र भय बाँकी रहेका मानिसहरूले खराब कार्य गर्न खोजे पनि अरुले के भन्ला भन्ने लाज र भय उत्पन्न हुने कारणले तिनीहरूले त्यस प्रकारका कार्यहरू पनि नगरी पछि हट्छन् । त्यसैले लाज र भयको कारणले विषममा शान्तिको वातावरण कायम भइरहेको हुन्छ । जुन मानिसले नराम्रो खराब कार्य गर्न मन लागे पनि समाजको डर र लाजको महसुस गरी दुष्कर्म गर्नबाट पछि हट्ने गर्छ, त्यस्ता मानिसहरूको मूल्य र आस्था बढ्ने गर्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने समाजमा यस्ता मानिसहरूको मूल्य र आस्था बढ्दा संख्या रहनुजेल शान्ति कायम हुन सक्छ । तर हिजोआज हाम्रो समाजमा भ्रष्टाचार र बलात्कार जस्ता दुष्कर्महरू भइरहेका छन्, ती सबै लाज र डरको अभाव हुँदै गइरहेको चिन्ह हो । तृष्णा, महत्त्वाकांक्षी भावनालाई नियन्त्रण गर्न नसक्नाले पनि मानिसहरूले अपराध कार्यहरू गर्छन् ।

त्यति मात्र होइन, मानिसहरू अति सुविधामुखी भई जति भए पनि सन्तुष्ट हुन नसक्ने एवं विलासी र मोजमज्जा गर्ने पल्केको बानी भएपछि पनि अपराध कार्य गर्न तम्सिने गर्छन् । नेवारी भाषामा मिचाहाः प्रवृत्तिका मानिसहरूले प्रयोग गर्ने शब्दहरू यस्ता छन्- 'धाःसा धालका धाइपिन्त धायेव्यु छाय् ग्यायेगु ?' यसरी भन्ने व्यक्तिलाई नेवारी भाषामा 'मिचाहाः व ह्यामिपहः दुम्ह मन्' भन्ने गरिन्छ । मानिसहरूमा रहेका यी मिचाहा प्रवृत्ति समाजको लागि एक भयानक रोग हो । मानिसहरूले चार अवस्थामा पाप कर्म गर्छ भन्ने शास्त्रमा लेखिएको छ ।

यौवनं धनसम्पत्ति प्रभुत्व मविवेकिना

एकैक मप्यनयाय किमु यत्र चतुष्टयम् ।

अर्थात् युवा अवस्था, धन सम्पत्ति, प्रभुत्व(अहंभाव) र विवेकहीन भएर (विचार नपुन्याएर) काम गर्ने आदि यी चार अवगुणहरूमध्ये एउटा मात्र अवगुणले पनि अनर्थ गर्छ भने चारवटै अवगुणले युक्त भएपछि जे जति अनर्थयुक्त नराम्रो कामहरू हुन सक्छ ।

त्यसैले माथि उल्लेखित चार प्रकारका अवगुणहरूबाट सधैं टाढा रहने गर्नुपर्छ । पापकर्मबाट टाढा रहने उपायहरू पनि चारवटा नै छन्ः १) जात, २) बैस, ३) पुरुषार्थ, ४) विद्वता ।

१) जातः कुनै पनि खराब कार्य गर्नु अगाडि यस्ता कार्य त नीच जातले मात्र गर्दछ, हिंसा गरेर मासु बेच्ने, ठगी गर्ने आदि कार्यहरू त म जस्तो उच्च जातको मान्छेले गर्न सुहाउँदैन । यस्ता नराम्रा कार्य गर्दा लोकले के भन्ला ? भन्दै लाज र भयको महसुस गर्दै निन्दनीय कार्यहरू गर्न पछि हट्ने गर्छ ।

२) बैसः खराब कार्यहरू त बुद्धि नपुगेका केटाकेटीहरूले गर्ने काम हो । यो मजस्तो उमेर पुगेको पाको व्यक्तिले

नचाहिंदो भैभगडा र स्वार्थी कार्य गर्न सुहाउँदैन, समाजले के भन्ला ? भन्दै पछि हट्ने गरिन्छ ।

३) पुरुषार्थः कमजोर एवं गरीबहरूले मात्र यस्ता नीच कार्यहरू गर्छन्, मजस्तो भलादमी र पुरुषार्थ व्यक्तिले लाठी बनी यस्तो पाप कार्य गर्न हुन्न, लोकले के भन्ला ? भन्दै उक्त पापकर्मबाट अलग रहने गरिन्छ ।

४) विद्वत्ताः केही नजानेका अध्ययन नपुगेका अज्ञानीजनले मात्र यस्ता कुकर्म गर्छन् । पण्डित एवं विद्वतजनले त यस्ता कुकर्म, नीच कर्म गर्न सुहाउँदैन । लोकले के भन्ला ? समाजमा मेरो बेइज्जती होला, नाक काटिनेछ आदि विचार गरी कुकर्म गर्नबाट टाढा रहने गर्छन् ।

यसरी चार प्रकारका कारणहरूले खराब कार्य गर्न डराउने र लजाउनेलाई लाज र भय भनिन्छ । यसबारे गाथामा यसरी व्यक्त गरिएको छ :

गरहिस्सन्ति तं विञ्जू असुचिं नागरिको यथा,
वज्जितो सीलवन्तेहि कथं भिक्खु करिस्ससि ।

(अर्थः खराब कार्य गरेपछि विद्वानजनले तिम्रीलाई निन्दा गर्नेछन् । जसरी मानिसहरूले गन्हाउने फोहोरलाई घृणा गर्छन् त्यसरी नै खराब काम गर्ने व्यक्तिलाई शीलवान भिक्षुहरूले घृणा गरी अलग राख्नेछन् । अनि के गर्ने ?)

अब लजालु स्वभाव भएका एकजना भिक्षु भिक्षुत्वबाट नै पतन नभएको एउटा कथा प्रस्तुत गर्न लागेको छु । एकजना राजाको भिक्षुसँग संगत भएछ । भिक्षुसँग बुद्धको उपदेश सुनी प्रभावित भएका राजाले भिक्षुलाई आफ्नै बगैचामा बिहार बनाइ राजकीय भोजनको व्यवस्था मिलाइदियो । त्यस खानामा माछामासु पनि हुने भएकाले भिक्षुको स्वाद बिग्रिएछ अर्थात् मीठो मीठो खानामा चित्त टाँसिएछ । त्यसैले माछामासु नहुने एकादशीको दिनमा भिक्षु

नजिकैको पोखरीको माछा मारी खाने गर्दारहेछन् । एकदिन माछा मारिरहेको बेला दरबारबाट खाना ल्याउने मान्छेहरूले देखेछन् । दरबारबाट मान्छेहरू आएको देखेर भिक्षु लाजले भुत्तुक भई माछा मार्ने बल्छी त्यही छोडेर विहारभित्र पसेछन् । यो दृश्य देखी दरबारबाट आउनेहरूले यो त भिक्षु नै होइन रहेछ भन्दै दरबारतिरै खाना फिर्ता लगेछन् । दरबारमा पुगेर उनीहरूले देखेका सबै कुरा राजालाई सुनाए । राजाले केही क्षण विचार गरी 'भिक्षुले माछा मारिरहेको दृश्य तिमीहरूले देखेका हो ? अनि तिमीहरूलाई देख्ने बित्तिकै भिक्षुले के गरे ?' भनी प्रश्न राखे । खाना पुऱ्याउने मान्छेहरूले 'हामीलाई देख्नेबित्तिकै भिक्षु लाजले मुछ रातो पारी विहारभित्र पसीहाले' भन्ने जवाफ दिए । यो कुरा सुनि राजाले भने- 'त्यसोभए अहिलेसम्म त्यस भिक्षुमा भिक्षुत्व बाँकी नै छ । लज्जापन अर्थात् नराम्रो काम गरेको कारणले पछुताई लजाउने बानी रहेसम्म भिक्षुत्व पतन हुँदैन । लाज नै पचाइ सकेको व्यक्तिले मात्र भिक्षुत्व गुमाउँछ । त्यसैले तिमीहरू फेरि गएर भिक्षुलाई भोजन दान दिएर आउनु ।'

राजाको आज्ञा पालन गरियो । मीठो खाना खान नै हुँदैन भनेर बुद्धले भन्नुभएको चाहिँ छैन । तर त्यस खानाको स्वादमा पत्तिकदैं त्यसमा आशक्त हुनुहुन्न र त्यस खानालाई नभइ नहुने बताउनु हुन्नमात्र भन्नुभएको छ हामीलाई । लाजले मानिसको मूल्य बढाउँछ । किनभने यही कथामा लाज मान्नेको कारणले माछा मार्ने भिक्षुलाई पनि धपाएर नपठाइकन फिर्ता लगरहेको भोजन फेरि ल्याएर दान दिइयो । त्यसैले कथामा लाजको महत्वलाई बुझ्न सक्ने बुद्धिमान राजाको विवेकलाई प्रशंसा गर्न सकिन्छ ।

सहनशीलताको चमत्कार

महर्षि दयानन्द फरुखावादमा गंगाको किनारमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यहीँ नजिकै अर्का एकजना साधु पनि एउटा सानो कुटी बनाई बसेका रहेछन् । महर्षि दयानन्द देखेर उसलाई ईर्ष्या भएछ । हरेक दिन त्यस साधुले दयानन्द स्वामीकहाँ गई उहाँलाई गाली गर्न सकेजति गाली गरी फर्किने गर्थ्यो । दयानन्द स्वामी भने उसको गाली सुनेर हाँसी रहनुहुन्थ्यो । केही जवाफ दिनुहुन्नथ्यो । दयानन्द स्वामीकहाँ आउने भक्तजनहरूले धेरै पटक उहाँलाई यसरी भन्ने गर्थे- 'स्वामी महाराज ! तपाईं आज्ञा मात्र दिनुहोस् । हामी त्यस दुष्ट साधुलाई हानी पार्नेछौं ।' उनीहरूको कुरा सुनेर स्वामी दयानन्द सधैं भन्नुहुन्थ्यो- 'हुदैन, त्यस व्यक्ति आफसेआफ सभ्य बन्नेछ । एकदिन ऊ ठीक हुनेछ ।'

एकदिन एकजना उपासक(सज्जन भक्त) ले एउटा डालोभरि फलफूल राखेर महर्षि दयानन्दलाई दान दिन ल्याएछ । महर्षि दयानन्दले ती फलफूलमध्ये राम्रा राम्रा फलफूलहरू एक पोको पारी एकजना मानिसलाई भन्नुभएछ - 'फलफूलको यो पोको यहाँसम्म आई मलाई कृपा राखी हरेक दिन आशीर्वाद दिएर जानुहुने साधुलाई दिएर आउनु ।'

त्यस व्यक्तिले भन्यो- 'स्वामि जी ! त्यो साधुले त तपाईंलाई हरेक दिन गाली गर्दै जान्छ होइन र ?' महर्षि दयानन्दले भन्नुभयो- 'हो, त्यसैलाई दिएर आउनु ।'

त्यस सज्जनले बाध्य भएर फलफूलको पोको लिएर त्यस साधुकहाँ गएर भने- 'साधुबाबा ! यो फलफूल स्वामी

दयानन्दले तपाईंलाई भनेर पठाउनुभएको । '

त्यो साधुले दयानन्दको नाम सुन्ने बित्तिकै भने- 'अरे, आज एकाबिहानै त्यस अलच्छिनाको नाम सुनाउन आयौ ? कुन्नि आज भोजन प्राप्त हुने हो कि होइन ? जाउ बाहिर यहाँबाट ? मेरो लागि दिएर पठाएको होइन त्यो फलफूल । अरु कसैको लागि दिएर पठाएको होला । म त सधैँ उसलाई गाली गरिरहन्छु ।'

यति सुनिसकेपछि त्यस व्यक्ति सरासर महर्षि दयानन्द समक्ष गइई भएको सबै वृत्तान्त सुनाए । महर्षिले फेरि भन्नुभयो- 'तिमी फेरि त्यही साधुकहाँ जाऊ । उसलाई भने- यो फलफूल स्वामी दयानन्दले तपाईंलाई नै दिएर पठाएको हो । तपाईंले सधैँ त्यहाँ आई अमृत वर्षाउन आउने भएकोले र पूजा पाठ गर्न आउनु भएकोले धेरै ताकत खेर गयो होला । यो फलफूलको रस खानुभई शक्ति बढाउनुस्, अनि सधैँ पूजापाठ गर्नको लागि कति पनि ताकत कम हुनेछैन ।'

यति कुरा सुनेपछि त्यस साधु कुटीबाट बाहिर आई स्वामी दयानन्दकहाँ गई पाउ समाति क्षमा माग्न गए । हात जोडेर बिनित गर्दै भने - 'स्वामी महाराज! मलाई क्षमा गरिदिनुहोस् । मैले त तपाईंलाई एक साधारण मानिस सम्भएको थिएँ । तर तपाईं त मानिस होइन देवता हुनुहुंदोरहेछ ।'

यही हो सहनशीलताको चमत्कार । जुन व्यक्तिसंग पवित्र सहनशीलता हुन्छ, उसको जीवनमा धेरै मीठो रस प्राप्त हुन्छ । जीवन सधैँ रमाइलो हुन्छ । एक अद्भूत सन्तोष र प्रकाश प्राप्त हुनेछ ।

स्वामी दादूको महानता

घटना भारतको हो । त्यहाँ भक्त दादू स्वामी सहर बाहिर एउटा जंगलमा बस्नुहुन्थ्यो । उहाँ राम्ररी गीत गाई धर्मप्रचार गर्ने गर्नुहुन्थ्यो । त्यसैले सबै ठाउँमा भक्त दादूको नाम प्रचार भएको थियो । कोही उपासकहरु आएमा भक्ति उपदेश दिनुहुन्थ्यो । त्यसैले उहाँलाई धेरैले मन पराउँथे । शहरका एकजना जिल्लाधीशको धर्ममा अलि श्रद्धा जागेको रहेछ, भक्तिपूर्ण गीत सुन्ने इच्छा पनि रहेछ उसको । दादू स्वामीको बयान सुनेपछि उहाँलाई भेट्न ऊ-घोडा चढी हिंडेछ । स्वामीको दर्शन गरी भक्ति अमृत लिने उसको चाहना रहेछ । तर भक्ति इच्छा भएको व्यक्ति भए तापनि उनी एक जिल्लाधीश नै त परे । धेरै टाढा पुग्दा पनि उसले कसैलाई भेट्न सकेन । जंगलमा उसले एकजना मानिस देखे । त्यस व्यक्तिले बाटोको काँडा काटिरहेका थिए । जिल्लाधिशले ठूलो मान्छे बन्दै सोध्यो- 'ए ! तिमिलाई थाहा छ ? महात्मा दादू कहाँ बस्ने गर्छन् ?

त्यो व्यक्ति आफ्नो काममा लागिरह्यो । केही जवाफ दिएन । जिल्लाधीशलाई खुब रिस उठ्यो र गाली गर्दै भन्यो- 'म तेरो बाबुको नोकर होइन । छिटो भन् ।' काँडा काटिरहेको व्यक्तिले जिल्लाधीशलाई हेरेर एकपटक हाँस्यो र आफ्नो काममा लागिरह्यो ।

जिल्लाधीशले सोचे- 'यो व्यक्तिले मलाई गिज्याइरहेको छ ।' यति विचार गर्दै जिल्लाधीशले त्यस व्यक्तिलाई कोर्दाते

नराम्ररी कुट्यो । तरं पनि त्यो व्यक्ति केही नबोली चुपचाप कुटाई खाइरहयो । जिल्लाधीशले त्यस व्यक्तिलाई पछारिदियो । जसका कारण उसको टाउको फुट्यो र रगत बग्न थाल्यो । यति घटना घटिसकेपछि जिल्लाधीश घोडा चढेर अगाडि बढ्यो । अलि पर पुगेपछि उसले अर्को एकजना मानिसलाई भेट्यो र सोध्यो - 'दादू महाराजलाई कहाँ भेट्न सकिन्छ ? तिमीलाई थाहा छ ? बटुवाले जवाफ दियो- 'तपाईं जुन बाटो आउनुभएको हो, उहाँ त्यही बाटोको काँडा पन्छाउँदै हुनुहुन्छ । तपाईंले भेट्नु भएन ?'

जिल्लाधीशले आश्चर्य मान्दै भन्यो 'के त्यही हो दादू ?'

'त्यही त हो नि दादू स्वामी' भन्ने जवाफ सुन्नासाथ जिल्लाधीश तुरुन्तै फर्केर गए । दादू महात्माको टाउकोमा पट्टि लगाइसकिएको थियो । उहाँ फेरि काँडा काट्नमै व्यस्त हुनुहुन्थ्यो । जिल्लाधीश उहाँको पाउ पर्दै भन्न थाले- 'मबाट ठूलो गल्ती भयो । मैले गर्न नहुने काम गरें । वास्तवमा मैले तपाईंलाई नै खोजिरहेको थिएँ । तर बाटोको काँडा पन्छाउने व्यक्ति दादू स्वामी हुनसक्छ भनेर मैले सोच्नै सकिन । मलाई क्षमा गर्नुहोस ।'

दादूले मुसुमुसु हाँस्दै भन्नुभयो- 'म त बाटो सफा गर्ने व्यक्ति हुँ । जान दर्शनतर्फ लाग्ने बाटो त सरासर सिधा छ । यो बाटोमा जब काम, क्रोध, लोभ, मोह र अहंकारका काँडेभार बढ्दै आउँछ, तब मानिसहरूलाई त्यस बाटोमा जान गाह्रो हुन्छ । धेरै काँडा उम्रियो भयो बाटो नै ढाकिन्छ । यो पन्थो आध्यात्मिक कुरो । यो बाटोमा थुप्रै काँडेभारहरू छन् । अहिले मै यही बाटो सफा गरिरहेको छु, जसले गर्दा

बाटोमा हिँड्ने यात्रीहरूलाई कष्ट हुने छैन ।'

जित्लाधीशले खुब अपशोच प्रकट गर्दै भने- 'तर मैले तपाईंलाई सोधेको बेला तपाईंले म नै दादू हुँ भनी भन्नु भएन नि ? मेरो तर्फबाट ठूलो पाप कर्म हुन पुग्यो ।'

दादू भगतले खुब हाँस्दै भन्नुभयो- 'तपाईंले त केही गर्नुभएको छैन । कसैले माटोको गाग्री किन्ने बेला पहिला आफ्नो हातले न्यस गाग्री बजाएर हेर्ने गर्छ, ठीक छ कि छैन भनेर । तपाईंलाई जीवन मार्ग देखाइदिने गुरु खोज्दै हिँड्नुभएको एक व्यक्ति हुनुहुन्छ । गुरु ठीक छ वा छैन भनेर हेर्दा के फरक पन्यो र ?'

यही हो सहनशीलता । यही हो गुरुको गुण । तर यसको अर्थ यो होइन कि कसैलाई गुरु भन्नु अगाडि कुटेरै परीक्षण गर्नुपर्दो रहेछ । भनाइको मतलब गुरुसँग हेलमेल हुँदा उनले नचाहिँदो कुरामा पनि रिसाउनु हुन्छ कि हुँदैन, त्यो हेर्नुपर्दो । यद्वि विनाकारणले रिसाउँदैन भने त्यो व्यक्ति ठीक छ । उसलाई गुरु भने पनि केही फरक पर्दैन । तर होश राखी राम्ररी विचार पुन्याएर मात्र गुरु मान्न जान्नुपर्छ ।

Dhamma.Digital

बन्धुल्ल मल्लिका

बन्धुल्ल मल्ल कोशल संगसंगै तक्षशिलामा शिक्षा अध्ययन गरी फर्केका थिए । उनी कुशीनगरका मल्ल राजाहरुका सन्तान थिए । बन्धुल्ल मल्ल धनुषवाण र तरवार चलाउने कार्यको लागि सिपालु थिए । यही कारणले गर्दाउनी अभिमानी पनि थिए ।

बन्धुल्ल मल्ल अभिमानी भइरहेको कारणले उनलाई पाठ सिकाइदिने नियतले उनका साथीहरुले एउटा चाल रचे । फलस्वरूप उनीहरुले बन्धुल्ल मल्लिकाले थाहा नपाउने गरी बाँसभिन्न फलामे डण्डी घुसाई त्यो बाँस उनको अगाडि राखेर भन्न थाले- 'यस बाँसलाई कुनै पनि शब्द ननिकालीकन एकैपटकमा चिरेर आफ्नो शीप प्रस्तुत गर ।'

बन्धुल्लले पनि आफ्नो शीप प्रस्तुत गर्दै एकैपटकको प्रहारमा नै बाँस चिरेर देखाइदियो । तर बाँसभिन्न फलामे डण्डी घुसाएर राखेको कारणले त्यहाँ 'किणकिणी' आवाज आउन थाल्यो । यो शब्द सुन्ने बित्तिकै उनी आश्चर्य चकित भई यस विषयमा बुझेर हेर्दा सत्य कुरा पत्ता लाग्यो । यस घटनाले बन्धुल्ललाई आफूमाथि सबैले विश्वासघात गरेको महसुस भयो । अनि त्यस स्थानमा आफ्ना हितैषी साथीहरु कोही नभएको आभास गर्दै राज्य स्थान त्यागी उनी श्रावस्तीका प्रसेनजीत कोशल नरेश समक्ष बस्न गए ।

कोशल नरेशले आफ्ना साथी बन्धुल्ल बहादुर र पराक्रमी रहेको कारणले उनलाई आफ्नो राज्यको सेनापति पदमा आसीन गराइदिए । बन्धुल्लले मल्लिका नाम गरेकी मल्ल कुमारीसँग विवाह गरेको थियो । तर ती महिला बाँझी थिइन् । निसन्तान भएकै कारणले बन्धुल्ल सेनापतिले मल्लिकालाई माइती पठाइदियो ।

मल्लिकाले आफू बाँझी भएको कारणले माइती फर्किनुपर्दा अफशोच मानी माइती जानुभन्दा अगाडि बुद्धको दर्शन गर्नु उचित सम्झिन् । त्यसैले उनी जेतवनमा गई बुद्धलाई बन्दना गरी एकछेउ बसिन् ।

उनीलाई देखी बुद्धले सोध्नुभयो - 'मल्लिके, तिमी कहाँ जानको लागि तयार भई आइरहेकी हौं?'

मल्लिकाले जवाफ दिइन्- 'भन्ते, मलाई मेरा स्वामी बन्धुल्ल सेनापतिले मेरो आफ्नै माइती गएर बस्नु भनी पठाएको हुनाले माइती जान लागेकी ।'

बुद्ध- 'किन के कारणले उनले तिमीलाई माइती जाने आदेश दिएको ?'

मल्लिका- 'भन्ते, मैले कुनै सन्तान जन्माउन सकिन । त्यसैले मेरै बाँझोपनको कारणले उहाँले मलाई माइती पठाएको हो ।' यस्तो उत्तर सुनी बुद्धले एकछिन चुप लागेर सोच्नुभयो र भन्नुभयो- यदि यही कारणले तिमी माइती जान लागेकी हौ भने तिमी नगए पनि हुन्छ । आफ्ना पति बन्धुल्ल सेनापतिकहाँ नै फर्के पनि हुन्छ ।'

बुद्धको यस्तो सल्लाह सुनेपछि मल्लिका खुशी हुँदै बुद्ध समक्ष बन्दना गरी आफ्नै पतिको घर फर्किन् । उनी फर्केको

देखेर बन्धुल्ल सेनापतिले यसको कारण सोध्न थाल्यो । मल्लिकाले पनि बुद्धले दिनुभएको सल्लाहलाई बताइन् । यो कुरा सुनी बन्धुल्ल सेनापतिले सोच्न थाले - 'बुद्धले विनाकारण केही भन्नुहुन्न । शायद उहाँले भविष्यको कुरा बुझी रोक्नुभएको होला ।' यति सोची उसले आफ्नी श्रीमतीलाई आफ्नै घरमा रहन दिए ।

केही समयपश्चात मल्लिका गर्भिणी भइन् । त्यसबेला गर्भिणी महिलाको इच्छा पूरा गर्नुपर्ने जनधारणा रहेको थियो । गर्भिणी मल्लिकाको मनमा पनि एउटा गजबको इच्छा जाग्न थाल्यो । उनले आफ्ना श्रीमान् बन्धुल्ल सेनापतिलाई आफ्नो इच्छा व्यक्त गरिन्- 'स्वामी, बैशाली गणराज्यका राजकुमारहरूले अभिषेक गराई मंगलपोखरीमा नुहाउने र त्यसको पानी पिउने इच्छा भइरहेको छ ।

मल्लिकाको यो कुरा सुनी बन्धुल्ले ठूलो संख्याका मानिसहरूले ज्ठाउनुपर्ने धनुषवाण लिएर मल्लिकालाई साथमा राखी श्रावस्तीबाट बैशाली पुगे । तर त्यस स्थानमा पालो पहुराले सुसज्जित राखी पोखरीमाथि पनि फलामे जालीले छोपेर राखिएको थियो ।

बन्धुल्ल सेनापतिले पाले पहुराहरूलाई लठ्ठीले पिटेर भगाए । फलामे जालीलाई पनि तरवारले काटी मल्लिकालाई त्यस पोखरीमा नुहाउन दिए । आफूले पनि पोखरीमा नुहाई रथमा फर्के ।

पुस्तकमा उल्लेख भएअनुसार मल्लिकाले १६पटकसम्म जुम्ल्याहा छोराहरू जन्माएकी थिइन् । यी सबै कुमारहरू पराक्रमी र शूरवीर थिए ।

प्रसेनजीत कोशल राजाले बन्धुल्ल सेनापतिलाई न्यायाधीश पदवीले विभूषित गरिदिए । अनि पहिलेका न्यायाधीशबाट न्याय पाउन नसकेका जनताहरूले बन्धुल्लसमक्ष आफ्ना न्याय माग्न गएपछि बन्धुल्लले न्यायलयमा गई सबै कुरा बुझ्न थाले । उनले न्यायअनुसार निसाफ छिनी सबैलाई चित्त बुझाई दिए । न्याय पाएका जनताहरूले बन्धुल्लको जयजयकार गर्न थाले ।

बन्धुल्ल न्यायाधीश बनेको कारणले पहिलाका घुसखोरी न्यायाधीशहरूले घुस खान पाएनन् । त्यसैले उनीहरूले बन्धुल्लले राज्य नै आफ्नो हातमा लिने षडयन्त्र रचिरहेका छन् भन्ने हल्ला मच्चाई दिए । राजा समक्ष पनि चुक्ली लगाउन गए । राजाले यस विषयमा राम्ररी छानविन नगरी विश्वास गर्न थाल्यो । फलस्वरूप राजाले प्रत्यन्त गाउँमा अशान्ति मच्चिरहेको बहाना बनाई बन्धुल्ल सेनापति र उनका सबै छोराहरूलाई उक्त क्षेत्रमा पठाएर तिनीहरू सबैलाई मार्न लगाए ।

Dhamma.Digital

त्यसताका मल्लिकाले बुद्ध प्रमुख भिक्षु संघलाई निमन्त्रणा गरी भोजन दान गरिरहेकी थिइन् । त्यही समयमा बन्धुल्लसहित उनका सबै छोराहरू मारिएको खबर प्राप्त भयो । मल्लिकाले यस्तो दुःखद समाचार सुन्नु परे पनि मन विचलित नपारी भोजन परोस्ने काममा संलग्न भइरहिन । त्यही समयमा संयोगवश मल्लिकाको हातबाट घ्यूको भाँडो चिप्लेर खसी फुट्यो । यो देखी सारपुत्र महास्थवीरले भन्नुभयो- 'मल्लिके, घ्यूको भाँडो खसेर फुट्यो भनी चित्त नदुखाउनु । संसारमा सबै चिज अनित्य छन् ।'

यो कुरा सुनी मल्लिकाले आफ्नो पटुकामा घुसारिराखेको चिट्ठी निकाली भन्न थालिन्- 'भन्ते, यो पत्र मेरो स्वामी र छोराहरु मारिएको खबरले भरिएको पत्र हो । यो खबर पढिसक्दा पनि मैले आफ्नो चित्त धैर्य गरी भोजन दान दिने कार्यमा व्यस्त भइरहेकी छु । यस घटनाले त मेरो मन विचलित पार्न सकेन भने जाबो घ्यूको भाँडो फुट्दैमा मैले किन चित्त दुखाउनु ?'

पछि बन्धुल्ल सेनापति निर्दोष रहेको कुरा खुल्न आएपछि कोशल राजाले बन्धुल्लकी श्रीमती मल्लिका समक्ष क्षमा मागे । त्यसपछि मल्लिकाले कोशल राज्यलाई छोडी आफ्नै माइती मल्ल राज्यमा गई बस्न थालिन् ।

मल्लिकाको जीवनमा घटेको यो घटना र उनको धैर्य गर्न सक्ने क्षमतालाई अध्ययन गरेर हेर्दा हामीले यो कुरा बुझ्न सक्छौं, मल्लिकाको बुद्धप्रति अचल श्रद्धा भएकै कारणले चित्त विचलित नभएको हो ।

Dhamma.Digital

अहंकारले माण्डेलाई तल भाख्

साधारण मानिसहरूमा धेरै प्रकारका नराम्रा अवगुणहरू देखिन्छन् । जस्तै कि लोभ, रीस, इर्ष्या र महत्वाकाङ्क्षा आदि । तीमध्ये अशोभनीय स्वभाव हो घमण्डी र अहंकारी हुनु । यसलाई अर्को भाषामा अभिमान पनि भनिन्छ । अभिमान र अहंकार भन्ने चीज विद्वान् र धर्मात्मामा पनि देखिन्छ होश गुम्दा । कसैले गर्न नसकेको काम गर्न सकेमा, पैसा धेरै भएमा, रूप सम्पन्न भएमा, परीक्षामा सर्वोत्कृष्ट अङ्क ल्याई उत्तीर्ण भएको बेलामा, कुनै सार्वजनिक सभामा राम्रोसँग प्रवचन दिनसके, राम्रो गीत गाउन सकेमा मानिसमा अभिमान बढ्ने गर्दछ । त्यस्तै भिक्षुहरूमा पनि राम्रोसँग कथा भन्न सकेमा अभिमान बढ्ने गरेको पाइन्छ । राम्रोसँग लेख लेख्न सकेमा पनि अहंकार बढ्ने गर्छ ।

गौतम बुद्धले भिक्षुहरूलाई समय समयमा अति दिनुहुँदै भन्नुहुन्थ्यो - 'हे भिक्षुहरू ! तिमीहरूले आफूमा भएको अहंकार र घमण्डीपन हटाउन सकेमा मात्र म तिमीहरूलाई निर्वाणसम्म पुऱ्याउन सक्छु ।' यो कुरा सम्झँदा भिक्षुहरूमा पनि अहंकार भएको बुझिन्छ, अहिलेसम्म पनि देखिन्छ । गौतम बुद्धले समय समयमा भन्ने गर्नुहुन्थ्यो - 'म मार्ग प्रदर्शक मात्र हुँ । कसैलाई दुःखबाट मुक्त गर्ने र निर्वाणसम्म पुऱ्याउने जिम्मा

लिन सक्दिनेँ ।' तर उहाँले भिक्षुहरूलाई अहंकार नाश गर्न सके दुःखबाट मुक्त गराउने जिम्मा लिनुभयो । यो विचारणीय कुरा हो ।

बुद्धकालीन समाजमा विद्वानवर्गमा पनि अहंकार भएको देखिन्छ । मानत्थद्ध नाउँको एकजना ब्राह्मण थियो । ऊ धेरै विद्वान् हुनुको साथै घमण्डी पनि थियो । विद्वान् भएका कारण उसले आफ्ना आमाबुबा, दाजुविदी, गुरूलाई समेत आदर सम्मान गर्दैनथ्यो । ऊ ठान्थ्यो 'म जति विद्वान् अरु कोही छैन ।' त्यो ब्राह्मण श्रावस्तीमा बस्थ्यो । एकदिन उसलाई इच्छा भयो कि बुद्धको व्यवहार र चालचलन कस्तो रहेछ भन्ने जान्न । ऊ बुद्ध बसेको ठाउँमा गयो । त्यसबखत बुद्ध धर्मउपदेश दिइरहनुभएको थियो । त्यहाँ गएर एकछेउमा त्यो ब्राह्मण बस्यो । उपदेश दिइसकेपछि बुद्धले केही भन्नुभएन । त्यो ब्राह्मणको मनमा कुरा चल्यो- 'बुद्ध शिष्ट मानिस होइन रहेछ । शिष्टाचार नजान्ने मान्छे रहेछ । मसित कुरै गरेन ।' यसरी मनमा कुरा खेलाउँदै त्यहाँबाट जान लाग्दा बुद्धले उसलाई बोलाएर भन्नुभयो- 'सुखपूर्वक बाँच्ने इच्छा भएको मानिसले अभिमान गर्नुहुन्न । तपाईं के चिताएर यहाँ आउनुभएको ?'

अनि ब्राह्मणले बिचार गरे- "बुद्धलाई त मेरो मनको कुरा थाहा रहेछ ।" त्यसपछि उनले बुद्धको पाउमा परी भने- "भो श्रमण गौतम । मेरो नाम मानत्थद्ध ब्राह्मण हो ।

अनि धर्मकथा सुनिरहेका मानिसहरू आश्चर्यचकित भई भन्न थाले- 'भो भगवान् ! बडो आश्चर्य र अद्भूतको घटना भयो । यो ब्राह्मण आफूभन्दा ठूला कसैलाई आदरसम्मान गर्दैनथ्यो । तपाईंको पनि निन्दा गर्ने सारै अहंकारी यो ब्राह्मण आज तपाईंको पाउ पर्न आयो ।'

'अनि गौतम बुद्धले भन्नुभयो - 'भो ब्राह्मण उठ्नुस्, आसनमा बस्नुस् । म प्रति श्रद्धा छ भन्ने बुझें ।' त्यसपछि मानत्थद्ध ब्राह्मण एक छेउमा बसी हात जोडेर प्रश्न गरे-
केसु नमानं कयिराथ केसुयस्स सागरवो,

कस्स अपचिता अस्सु कस्स साधु सुपूजिताति ?

अर्थात्, कुन व्यक्तिप्रति अभिमान देखाउनुहुन्न ? कसप्रति पूजा र सम्मान गर्नुपर्छ ? पूजा गर्न योग्यहरू को-को हुन् ?
बुद्धको उत्तर-

मातरि पितरिवापि अथो जेदुत्थि भातरि

आचरिये चतुत्थि तेसु न मानंकयिराथ ।

तेसु अस्स सागरवो त्यस्स अपचिता अस्सु

त्यस्स साधु सुपूजिता ।

अर्थ: आमा-बाबु, दाजु दिदी र गुरु यी चारथरीको अगाडि अभिमान गर्नुहुन्न । उनीहरूप्रति तपाईंले आदर गौरव गर्न सक्नुपर्छ । मनमा क्लेश नभएका, निर्दोषी अरहन्तहरू पूजा गर्न योग्य व्यक्ति हुन् ।

ब्राह्मणले बुद्धको कुरा सुनेर सारै प्रभावित भई नमस्कार गर्दै भने - 'तपाईंले सारै राम्रो कुरा गर्नुभयो । बाटो

बिराएकालाई बाटो देखाइविएजस्तै, अँध्यारोमा बत्ती बालिदिए जस्तै छर्लङ्ग भयो । म अज्ञानी तपाईंको शिक्षाअनुसार आचरण गरी जीवनभर तपाईंको अनुयायी बन्न प्रतिबद्ध छु । आदर गौरव गर्नु पारिवारिक शान्तिको लागि एउटा औषधि हो । आदर गौरव राखनाले परस्पर दयामाया उत्पन्न हुन्छ । साह्रो हृदय र मन कोमल हुन्छ, परस्पर स्नेह बढ्छ । म एकचोटी चिनाजान भएको परिवारको घरमा गएको बेला एक युवतीले आफ्नो भाइलाई देखाउँदै भनिन् - 'भन्ते । मेरो भाइले मलाई दिवी ठानेर आदर-सम्मानपूर्वक व्यवहार गर्दैन । ऊ आई.ए. पास भएको रे । मचाहिँ एसएलसी मात्र पास भएकोले ऊ मलाई सम्मान गर्दैन । तिमी विदी भए पनि जन्मले मात्र जेठी हो, तर ज्ञानले त म नै जेठाँ हुँ भन्छ ।'

यो अभिमानको लक्षण हो यसैले परिवारमा कलहको उपन्न हुन्छ । त्यसैले बुद्धले भन्नुभएको थियो- पढेर मात्र विद्वान हुँदैन । मानिसको कोमल र असल स्वभावबाट नै उ विद्वान कहलाउँ छ ।

धर्मात्मा व्यक्ति मृत्युदेखि डराउँदैन

मानिसलाई आफ्नो जीवनको धेरै माया, मोह र तृष्णा हुने भएकोले ऊ मृत्युदेखि डराउँछ । यदि आफ्नो बारेमा आशा र माया नभएको भए सायद मानिस मृत्युको भयदेखि डराउँदैनथ्यो होला । त्यस्तै आफूले गर्नुपर्ने कर्तव्य गरेको छ भने पनि मृत्युदेखि डराउनु पर्दैन । जसले अरुलाई दुःख कष्ट नदिइकन जीविका चलाउँछ, उसले मृत्यु देखि डराउनु पर्दैन । धर्मात्मा व्यक्ति मृत्युदेखि डराउँदैनन् । यस्ता व्यक्तिहरू बुद्धकालीन समयमा मात्र नभएर आजकाल पनि विद्यमान छन् ।

गौतम बुद्ध श्रावस्थी नगरको जेतवनाराममा बस्नुभएको बेलाको घटना हो । त्यतिखेर त्यही नगरमा एकजना धार्मिक उपासक पनि बस्ने गर्दथे । ऊ नाममात्रको धार्मिक थिएन, उसको व्यवहार, रहनसहन र चालचलन सबै धार्मिक प्रवृत्तिको थियो । धर्मग्रन्थमा लेखिएअनुसारको उसको राम्रो आचरण भएकै कारणले टोलछिमेकका मानिसहरूले उसको नाम धार्मिक राखेका थिए । त्यो व्यक्ति धनी पनि थियो । आवश्यक पर्दा सबैलाई सहयोग गर्थ्यो । दिन सके मित्रता बढ्छ भन्ने बुद्धवचन अनुसार उसको आचरणले गर्दा उसका आफन्त र मित्रहरू पनि दिन प्रतिदिन बढ्दै थिए । ती उपासकमा

दिनको कम्तीमा पनि एकपटक जेतवन विहारमा जाने बानी बसिसकेको थियो । विहारमा केही चीजवस्तुहरुको समयमा पूर्ति गरी सदाचार र कर्तव्यपालनातिर सधैं ध्यान दिन्थे । छोराछोरीहरुलाई पनि नरम बोलीले अर्तिउपदेश दिने गर्थे ।

प्रकृतिको नियम अनुसार सबै प्राणी मरणशील हुन्छन् । त्यो धार्मिक उपासकको आयु पनि सकियो क्यारे ! एकदिन ऊ विरामी भयो । उसले थाहा पायो कि अब ऊ बाँच्दैन । मर्नुभन्दा पहिले उसलाई बुद्धको स्मृतिप्रस्थानसूत्रको धर्मउपदेश सुन्ने इच्छा भयो । उसले आफ्ना छोरालाई भगवान् बुद्ध समक्ष गई सातआठ जना भिक्षुहरु पठाइदिनु भन्ने प्रार्थना गर्नु भनी अहाए ।

बुद्धको निर्देशनानुसार सात आठ जना भिक्षुहरु ती उपासकको घरमा गई सतिपट्ठान सूत्रको पाठ गरेर कथा भनिरहेको बेला उपासक बेहोस भयो । उसले बेहोसीमा देख्यो कि देवताहरु आ-आफ्ना विमान लिएर आई उनीहरुको विमानमा चढ्न निमन्त्रणा गरिरहेका थिए । अलिकति होस आएको बेला उसले हात हल्लाउँदै भन्यो- 'नकराऊ जाऊ । तिमीहरु कराएकाले मलाई बाधा भयो । अहिले म कथा सुन्दैछु ।'

त्यतिबेला उसकी श्रीमती र छोराछोरीहरु पनि विलाप गरी रुन थाले- 'ओहो के भएको ? हाम्रा बुबाको मृत्युको समय नजिक आएको हो कि ।' भिक्षुहरु पनि अब कथा भन्ने बेला होइन भन्ने विचार गरी बुद्धकहाँ फर्केर गए । गौतम बुद्धले सोध्नुभयो- 'धार्मिक उपासकको के हालत छ ?'

भिक्षुहरूले भने- 'हालत खराब छ । हामीलाई बीचैमा हात हल्लाएर भो भो जाऊ भने । हामी त उठेर आयौं ।

बुद्धले भन्नुभयो- 'उसले राम्रो पूर्व निमित्त देखेको छ । उसले आफूलाई लिन आएको देवताहरूलाई देख्यो । त्यही देवताहरूलाई जाऊ भनेको हो ।'

यता धार्मिक उपासकलाई होस आयो र सोध्यो- 'भन्तेहरू कहाँ जानुभयो नि ? तिमीहरू किन रोइरहेका ?' छोराचाहिले सबै घटना सुनाए । त्यो सुनिसकेपछि धार्मिक उपासकले भने - 'मैले भिक्षुहरूलाई जानु भनेको नै होइन । मलाई के भयो, के भयो । मलाई सुगतिमा लानको लागि आएको पूर्व निमित्त देखें । उनीहरूलाई भनेको नि, जाऊ यहाँ मलाई बाधा नगर, कथा सुन्दैछु भनेर । अब म बाँच्दिन । तिमीहरू पनि सुन । एकदिन सबैले मर्नेपछि । अब मेरो जाने समय आयो । तिमीहरू पनि मकहाँ आउन चाहन्छौं भने राम्रो आचरण गर्दै रहनु, यथासक्य अरुलाई उपकार हुनेकार्य पनि गर्नु र मिलनसार भइबस्नु । बुद्धको शिक्षाअनुसार हामीले आचरण गर्ने अभ्यास गर्नु । त्यसैले टोलवासीहरूले हामीलाई धार्मिक भनी प्रशंसा गर्छन् । बाँचुञ्जेलसम्म यस्तै । राम्रो आचरण र व्यवहार गर्न सकेको खण्डमा मृत्युदेखि डराउनै पर्दैन । मलाई त आनन्द छ । गर्नुपर्ने जति सबै काम गरिसकें । अब म ढक्क छु ।' यति भन्दै ती उपासकले प्राण त्याग गरे ।

उपासकको मृत्युपछि भिक्षुहरूले बुद्धसमक्ष प्रश्न राखे- 'ती उपासकको अब कहाँ जन्म भयो होला ? सुगतिमा कि दुर्गतिमा ?' भिक्षुहरूको प्रश्नको जवाफ दिँदै बुद्धले भन्नुभयो- 'यस्तो प्रश्न पनि मलाई सोध्ने हो ? तिमीहरूलाई यतिसम्म

शिक्षा दिइराखेको केही मतलब नै भएन । तिमीहरूलाई थाहा छैन, त्यो उपासकको चरित्र कस्तो थियो, राम्रो कि नराम्रो भनेर ? कसैलाई उसले दुःख दिएको थियो ? उसको कसैसित झगडा परेको थियो ? उसले कसैको केही वस्तु ठगेर लिएको तिमीहरूले देखेका छौं ?'

भिक्षुहरूले ती उपासकमा त्यस्तो कुनै खोट नभएको बताएपछि बुद्धले फेरि भन्नुभयो- 'मानिसले आफ्नो चरित्र र कामअनुसार जन्म लिन्छ । ती उपासकलाई नै थाहा छ, ऊ आफू मरेर कहाँ जान्छ भन्ने कुरा । यो त त्यसै थाहा हुनुपर्ने कुरा हो । मकहाँ आएर पनि यस्तो कुरा किन सोध्छौं ? कति अज्ञानी रहेछौं तिमीहरू । धिक्कार छ तिमीहरूलाई ।'

बुद्धको विचारअनुसार मृत्युपछिको कल्पना गर्नु बेकार छ । यो वर्तमान जीवनलाई राम्रो बनाउन सकेमा यहीं नै स्वर्गको अनुभव गर्न सकिन्छ । बाँच्नुञ्जेल अरुलाई बाधा र कचिइल हुने गरी बस्यो भने यही जीवनमा नै नरक गएको पराबर हुन्छ । वर्तमान जीवन राम्रो भए अतीत र भविष्य राम्रो भएको ठान्नुपर्ने बुद्धको शिक्षा हो । मरिसकेपछि भ्रातृद्वारा स्वर्ग पुऱ्याउने कल्पना गर्नुभन्दा जीउँदैमा समाजको हेत हुने कामकुरा गर्नु उत्तम हुन्छ ।

विरामी हुँदाको अनुभव

भगवान् बुद्धले भन्नुभएको छ, संसारमा जन्म हुने मानिसहरू सबैले बृद्धबृद्धा हुनुपर्छ, रोगी हुनुपर्छ र मर्नुपर्छ । यो प्राकृतिक नियम हो । बृद्ध भएपछि कान नसुन्ने, आँखा धमिलो हुने, बाँत झर्ने, कुप्रिने, कपाल सेतो हुने हुन्छ । र साथै सुद्धि हराउने, बानी व्यवहार परिवर्तन हुने, स्मृतिहीन हुने भएकोले आफूले जन्माएका सन्तानहरूको पनि अप्रिय हुँदै जानुपर्ने हुन्छ ।

रोग लागेपछि आफूलाईमात्र नभइकन अरुलाई समेत दुःख हुन्छ । निरोगी भइ बाँच्नको लागि पीरपर्ने गरी कामकुरा गर्नुहुँदैन, खाना समयमा र शरीरले पचाउनसक्ने खानुपर्छ । आफूले भनेजस्तो भएमा, विचारधारा मिलेमा निरोगी भइ बाँच्न धेरै सहयोग पुग्छ ।

म अहिले ८६ वर्षको भएँ । शरीर बूढो भए पनि मन चाहिँ जवान नै छ । धेरै काम गर्ने विचार पनि छ तर पनि विरामी भएँ । पहिले मलाई क्षयरोगले दुःख दियो । चीन गएर त्यसको उपचार पनि गरें । त्यसपछि पक्षाघात (प्यारालाइसिस) भयो । त्यसको उपचारको लागि ताइवानमा जाँदै गर्दा बैंककमा तुरुन्तै अस्पतालमा भर्ना हुनुपर्‍यो । सात आठ दिनमा नै धेरै सञ्चो भयो । फर्केर आएँ । पिसाबको रोग पनि भएकोले ओम नर्सिङहोममा औषधि गरें । बैंककमा

उपचार गर्दा अस्पतालमा धेरै खर्च भयो । एक दिनको सात हजार रुपैयाँ तिर्नुपर्ने । मलाई धेरै पीर प्यो । मेरा एकजना शिष्य छन्- मंगल । उनी ताइवानमा बसिरहेका छन् । उनी संघाराममा भ्रामणेर भएका हुन् । अब त भिक्षु पनि बनिसके । अहिले धेरै सिकेर त्यहाँ अंग्रजी, पालि, संस्कृत पढाइरहेका छन् । उनले अस्पतालमा तिर्नुपर्ने पैसाको बन्दोबस्त गरिदिए । अनिमात्र मन आनन्द भयो । त्यहाँ बसिरहुँदा शिष्य कोण्डन्य र अरु नेपालीहरूले पनि सेवा गरे । ताइवानको सम्मेलनमा जानुपर्ने कोण्डन्यले त्यहाँ नगएर मेरो सेवा गरे । अरु ज्ञानेन्द्र शाक्य आदी शिष्यहरूले पनि सेवा गरे ।

अहिले फेरि अचानक विरामी परें । रगत दिशा भयो । काठमाडौँको मोडेल अस्पतालमा मलाई भर्ना गरियो । त्यहाँ २१ पटकसम्म दिशा गर्दा रगत आयो । बाँचुला जस्तो पनि लागेन तर मर्ने बेला नभइसकेको हुँदा रगत आउने क्रम रोकियो । त्यहाँ बस्दा मेरा शिष्यहरू राहुल, कोण्डन्य, सुशील, संघरक्षित, पालैपालो बसेर रातदिन सेवा गरे । धेरै सेवा गर्ने भिक्षु कोण्डन्य हुन् । अहिले म अस्पतालबाट डिस्चार्ज भएपछि बुद्धविहारमा बसिरहेको छु । यो विहारमा पहिले भिक्षु सुमंगल बस्नुहुन्थ्यो । उहाँको परलोकपछि अहिले भिक्षु कोण्डन्य यहाँका प्रमुख हुन् । उनले चाहिने सबै प्रबन्ध मिलाइदिएका छन् ।

उपचारको लागि अस्पताललाई रकम तिर्नुपर्दा धेरै श्रद्धावानहरूले दान सहयोग गरे । दुईपल्टगरी जम्मा दुईहप्तासम्म अस्पताल बस्दा ८० हजार रुपैयाँ खर्च भयो । दान आएको पैसा जम्मा गर्दा एक लाख ५० हजार भयो । श्रद्धावान्ले

दान दिएको देख्दा राम्रो काम गर्नुपर्दोरहेछ भन्ने अनुभव भयो । बुद्धको शिक्षा प्रचार हुने काम गरेको छु जस्तो लाग्यो । नत्र मलाई यति धेरै श्रद्धालहरूले मान्ने थिएनन् धर्मकीर्ति अध्ययन गोष्ठीमा म बारम्बार शिक्षा दिने गर्दथेँ । त्यहाँ भएका धेरै मध्ये एकजना हुन् मानन्धर । उनले मलाई १७ हजार रूपैया दान दिए । मलाई सहयोग गर्ने सबैको नाम लेखिराख्न धर्मकीर्ति पत्रिकालाई भनेँ । तर मानन्धरले अनुरोध गरे कि उनको नाम पत्रिकामा नछापियोस् । किन भनी सोध्दा उनले भने - 'मैले नाम राख्नको लागि, नाम कमाउनको लागि तपाईंलाई सहयोग गरेको होइन । तपाईं मेरो गुरु हुनुहुन्छ, म तपाईंको शिष्य । तपाईंको सेवा गर्नु मेरो कर्तव्य हो ।' उनको भनाइले मलाई प्रभावित तुल्यायो । उनको कुराले मलाई आनन्दित तुल्यायो । यहाँ यस्ता मान्छे पनि हुन्छन्, जसलाई सानो काम गर्दा पनि ठूलो प्रचार चाहिन्छ । त्यस्तै सहयोग गर्नेहरूमा भाइराजा तुलाधरले ११ हजार, धर्मकीर्ति स्वास्थ्य विभागले १० हजार, धर्मकीर्ति इन्द्रमान पुचःले १० हजार, धर्मकीर्ति मिजः पुच, धनबहादुर प्रमुख सबैले ७ हजारभन्दा बढी, व्यक्तिगत दान समेत गरेर ८, ९ हजार, शिष्यहरू ५जनाले ५/५ हजार गरेर २५ हजार, भक्तपुरको युवा बौद्ध पुचः शाक्य प्रमुखले ६ हजार सहयोग गरेका छन् । विरामी हुँदा हेर्न आउने धेरैले भने- 'भन्ते, तपाईंले धर्म गरिराख्नुभएकोले तपाईंलाई धर्मले रक्षा गन्यो ।' बुद्धले भन्नुभएको छ- 'धम्मो हवे रक्खति धम्मचारी ।' अर्थात् धर्म गर्नेलाई धर्मले रक्षा गर्छ ।

अस्पतालमा रहँदा एकजना डाक्टर थिए 'भन्ते' भन्न

जान्ने । उनको भन्तेहरुसँग संगत छ जस्तो देखिन्छ । उनी बारम्बार भन्ने गर्थे- 'तपाईं धर्ममा बस्नुभएको, धर्म गर्नुभएको, मन बलियो बनाउनुपर्छ, धर्म गर्नेलाई धर्मले रक्षा गर्छ । मन बलियो बनाउनुपर्छ ।' उनको कुराले मनमा आनन्द लाग्थ्यो । मलाई जति पनि सम्मान र दान प्राप्त भयो, यो सबै मैले केही न केही काम गरेको भएर नै मानिसले मलाई सम्मान गरेका हुन् जस्तो लाग्छ । तसर्थ यसपछि पनि धर्मप्रचारको काम गर्न प्रयत्नमा लाग्नेछु र स्वास्थ्योपचारमा प्रयोग गर्नेछु । जसले म विरामी पर्दा सेवा र सहयोग गरे तिनीहरू सबैको निरोगिताको कामना गर्दछु । कोही पनि रोगी नहोस्, सबैको भविष्य उज्ज्वल र मंगल होस् भन्ने कामना गर्दछु ।

बुद्धको विचारमा चार सुख

मानव जीवनको सुधारका उपायहरू गौतम बुद्धले धेरै ठाउँमा बताउनुभएको छ । दुःखबाट मुक्त हुनु भनेको ठूठूला घर बनाएर विलासितपूर्ण जीवन बिताउनुमात्र होइन । बुद्धकालीन समयमा धेरै मानिसहरू दरिद्र, अशिक्षित, अन्धविश्वासी तथा फोहोर एवं पोषणयुक्त खाना खान नजान्ने खालका थिए । उनीहरूमा निस्वार्थीभाव र निर्वाणको कुरा जान्ने शक्ति थिएन । त्यसैले उनीहरूलाई निर्वाणको कुराभन्दा पनि वर्तमान लौकिक, भौतिक जीवनको उन्नतिको लागि आवश्यक ज्ञान र सरल कुराको खाँचो हुन्थ्यो ।

एक समय गौतम बुद्ध कोलिय अञ्चलको जिल्लामा बस्नुभएको थियो । त्यस समयमा दीघजानु कोलियपुत्र नामक एकजना व्यक्तिले बुद्धसमक्ष प्रार्थना गरे- 'हामी बालबच्चासहित सुखभोग गरेर गृहस्थी जीवन बिताइरहेका छौं । धनसम्पत्ति, खेतबारी, सुनचाँदी आदि जम्मा गरी हाम्रो हित हुने, समृद्ध हुने उपदेश दिनुहोस् । हामी घरबार छोडेर तपाईंजस्तै त्यागी बन्न सक्दौं ।

बुद्धले भन्नुभयो- 'कोलिपुत्र यो जीवन सुखेपूर्वक चलाउनको लागि चार चीजले पूर्ण हुनुपर्छ । ती हुन् : १. अति सुख (आधारभूत आवश्यक वस्तु आफूसँग छ भन्ने सुख) २. भोग सुख (कमाएको धन आफ्नो इच्छानुसार भोग गर्न पाइने

सुख), ३. अनणसुख (ऋणी नभई बाँच्ने सुख), ४. अनवज्ज सुख (निर्दोषतापूर्वक रोजगारी गरिरहने सुख) । आधारभूत आवश्यकताको पूर्ति गर्न सबैले मेहनत र परिश्रम गर्नुपर्छ । अल्छी बन्नु हुँदैन । काखीमुनिबाट पसिना नबगेसम्म इमान्दारीसाथ मेहनत र परिश्रम गर्नुपर्छ । हामीलाई चाहिने आधारभूत आवश्यकताका वस्तुहरू परिश्रमबाट मात्र प्राप्त हुन्छ । बुद्धले भन्नुभएको छ - 'आवश्यक चीज प्राप्तिको लागि मेहनत गर्नु अनिवार्य छ । चुप लागेर बसिरहँदा देवताले त्यसै दिन आउँदैनन्, नृ त मानिसले नै खुवाउन आउँछन् । कर्ममा छैन भनेर चुप लागेर बस्ने होइन । काम गरेर जीविका गर्नुपर्छ । त्यसैले व्यक्ति मेहनती र परिश्रमी बन्नुपर्छ । उत्साही व्यक्तिलाई चाहिने वस्तु आफूसँग छ भने सुख हुन्छ ।' मानिसले आफ्नो रोजगार कृषि, व्यापार, पशुपालन, कारखाना, जागीर आदि काम गरेर आफ्नो जीविका चलाउनुपर्छ । सुरुमा काम गर्दा जस्तो उत्साह थियो, अन्तसम्म त्यस्तै नै उत्साही हुनुपर्छ । यही नै पहिलो सम्पत्ति हो र जीवन सुखमय हुने साधन हो । परिश्रम गरेर कमाएको धन भविष्यमा भैपरी आउने कामको लागि बचाइराख्नु पर्छ । त्यसैले त्यसको सुरक्षा गर्नुपर्छ । आम्दानीअनुसार खर्च गर्न सिक्नुपर्छ । सुरक्षाको अर्थ चोर, डाँका र लुटेराहरूबाट सुरक्षित गर्नु हो, कर तिर्नबाट लुकाउनु होइन ।

बुद्ध भन्नुहुन्छ- 'खानलाई मात्र कमाएर पुग्दैन । विरामी हुँदा, आफन्त पाहुना आउने बेला स्वागत सत्कार गर्नलाई संभत पुग्नेगरी इमान्दारीसाथ मेहनत गरेर कमाउनुपर्छ । पैसाको बचावटको लागि राम्रो नियत भएका साथीहरूको

संगत गर्नुपर्छ । आम्दानीभन्दा बढी खर्च गरेमा सापटी माग्नुपर्ने हुन्छ । ऋणी जीवन सुखपूर्वक हुँदैन । ऋण बोकिरहुँदा सधैं साहुहरू आउने र कतै जाँदा देख्छ कि भन्ने डर हुन्छ । त्यसैले 'देहीति वचनं काष्ठं, नास्तीति वचनं तथा' अर्थात् दिनुस् भनी माग्दाखेरी तीतो अनुभवहुन्छ, त्यस्तै छैन भन्दा पनि तीतो अनुभव हुन्छ । अतः अरुसँग सापटी लिनु नपर्ने गरी मेहनत गरी आत्मनिर्भर हुनुपर्छ ।

बुद्ध भन्नुहुन्छ :

१. गृहस्थी जीवन सुखमय बनाउनको लागि आइमाईसित भुल्लु र आशक्त हुनुहुँदैन ।
 २. मावक पदार्थमा आशक्त भई रक्सी खाई जँड्याह हुनुहुँदैन ।
 ३. जुवाडे हुनुहुँदैन । त्यसो हुँदा सर्वस्व मात्र होइन, स्वास्थ्य पनि गुमाउनुपर्नेछ ।
 ४. कुसंगत गर्नुहुँदैन । अरु पुरुषको संगतले गर्दा कुमार्गम लाग्न बाध्य बनाइदिन्छ ।
- त्यसपछि दीर्घजानु कोलियपुत्रले बुद्धको शिक्षाअनुसार जीविका चलाई सुखमय जीवन बिताउन थाले ।

असल मानिस बन्ने कि विद्वान् ?

धेरैजसो मानिसलाई विद्वान बन्ने रहर हुन्छ । त्यस्तै असल मानिस बन्न नचाहने को होला? तर कसैले चाहेर मात्र हुँदैन । यो सबै परिस्थिति र मनमा भरपर्ने कुरा हो । बुद्ध शिक्षाअनुसार पनि पहिला पढीलेखी विद्वान बन्न र त्यसको साथसाथै असल मानिस बन्न जरुरी छ ।

हरेक आमाबुबाका मनमा आफ्ना सन्तान विद्यालय गई पढीलेखी असल एवं विद्वान बन्न सकोस् भन्ने इच्छा हुन्छ । तर धेरैजसो विद्यार्थीहरू विद्यालयमा गई पढेर ठूलाठूला जागिर र मान पदवीलेविभूषित हुने आशा राख्छन् । असल र इमान्दार बन्नुपर्दछ भन्नेतर्फ त्यति ध्यान दिँदैनन् । जागिर पाउने र ठूलो धनराशीको मालिक बन्ने लोभमा फस्न पुग्छन् । यसको फलस्वरूप जताततै भ्रष्टाचार र रकम हिनामिनाको आरोप लागेको समाचारहरू बारम्बार सुन्नु परिरहेको छ । यस अर्थमा हामी विद्वान बन्नुको साथसाथै असल मानिस बन्नेको लागि पनि त्यत्तिकै प्रयत्नरत रहनु जरुरी छ ।

बुद्ध शिक्षाअनुसार पढ्नु, विद्वान तथा शिक्षित हुनु असल मानिस बन्नको लागि हो । पढी सकेपछि मानिसहरूमा विवेकबुद्धि जागृत हुनुपर्दछ । अनिमात्र उसमा ज्ञानको माध्यमद्वारा राम्रो, नराम्रो खबर असल छुट्टयाउन सक्ने क्षमता हुन्छ । नराम्रो काम गर्ने बेलामा अरुले के भन्ला भनी लाज र भय उत्पन्न हुन्छ ।

बुद्ध शिक्षाअनुसार विद्वान मानिसहरूमा घमण्डी स्वभाव हुँदैन । अरुको शिर झुकाउने र शोषण गर्ने काम विद्वतवर्गले गर्दैन । ऊ विश्वासपात्र र कर्तव्यपरायण हुन्छ । अहंकार र

जिद्धीवाल हुँदैन । बुद्ध भन्नुहुन्छ- 'फल फलेको रुख भुक्छ । फल नफलेको रुख ठाडो हुन्छ । अर्को अर्थमा भन्ने हो भने विद्वान व्यक्ति नरम, मिलनसार, इमान्दार र आफ्नो गल्ती महसुस गर्ने खालको स्वभावको हुन्छ । काम गर्न पाउँदा आफ्नो इज्जत बढेको महसुस गर्छ ।

तर हिजोआज कतिपय व्यक्तिहरू पढ्न लेख्न जानेपछि भोकै बस्न परेपनि सानातिना कामहरू गर्न चाहँदैनन् । भान्साको काम र भाँडा माफ्ने काम गरेको देखेलेबित्तिकै 'यस्ता नीच काम पनि गर्ने ? तिमी जस्तो पढेलेखेको मान्छेले' भन्दै गिल्ला गरी हाँसो उडाउने गर्छन् । अनि साथीभाइले गिज्याउने डरले नै काम गर्नमा पछि हट्ने व्यक्तिहरू पनि नभएका होइनन् । जबसम्म समाजमा यस्तो वातावरण रहिरहन्छ, तबसम्म यहाँ विद्वान बन्ने व्यक्तिहरूले असल मानिस बन्ने मौका पाउन सक्दैनन् । तर हामीहरू माफ मधेसीहरू आएर पुराना थोत्रा कागज, प्लाष्टिक, फलामको टुक्रा आदि बटुलेर पैसा कमाउँदै आफ्नो बेशमा पठाइरहेका छन् । उनीहरूलाई केको लाज ? पैसा आए पुग्छ ।

विद्वान व्यक्ति कसरी असल मानिस बन्दो रहेछ त भन्ने विषयमा भारतको बम्बईमा भएको एउटा घटना प्रस्तुत गर्न चाहन्छु ।

बी.ए. परीक्षा उत्तीर्ण गरिसकेको एक युवक कामको खोजीमा बम्बई पुगेछ । त्यहाँ उसले एकजना ठूलो व्यापारीको घरमा गई कामको लागि सोध्न पुगेछ । साहुले सोध्यो- 'के काम गर्न सक्छौ ?' युवकले उत्तर दियो- 'जे काम गर्न पनि तयार छु ।' उसले आफू बी. ए. तहको परीक्षा उत्तीर्ण भइसकेको कुरा बताएन ।

साहुले उसलाई अनपढ युवक ठानी घर सफा गर्ने, भाँडा माफ्ने कामको जिम्मा दियो । युवकले खुसीसाथ काम गर्दै गयो । एकदिन फोहरको थुप्रोमा फालिएको एउटा चिठ्ठी

टिपेर पद्वै थियो । त्यो देखेर अचम्म मान्दै साहुले सोध्यो - 'तिमीलाई अक्षर पढ्न पनि आउँछ कि क्या हो ?' युवकले उत्तर दियो- 'अलि अलि आउँछ ।'

फेरि अर्को दिन युवकले आफ्नो आमाबुबालाई चिट्ठी लेखिरहेको अवस्थामा साहुले देखेछ । साहुले महसुस गर्‍यो- अक्षर राम्रो भएजस्तै युवकको बोली बचन पनि राम्रो छ । अनि साहुले भने- 'तिमी अरु कामदारहरुभन्दा सुशिक्षित, इमान्दार र भलादमी छौ । बाहिरबाट मेरा थुप्रै सामानहरु भिकाउनुछ । मेरो थोक व्यापारी साहुसमक्ष एउटा चिट्ठी पठाउनु छ । त्यसको लागि मिल्ने गरी एउटा चिट्ठी लेखिदेऊ ।' युवकले राम्रो र शिष्ट भाषामा चिट्ठी लेखि दियो । चिट्ठी अनुसारको सामान पनि प्राप्त भयो । यस घटनाबाट प्रभावित भएर साहुले त्यस युवकलाई भाँडा माफ्ने कामको सट्टा खजाञ्जी पदमा बढुवा गरिदियो भने पहिलेको खजाञ्जीलाई उसको क्षमता अनुसारको काममा घट्टुवा गरिदियो । आफ्नो पद घट्टुवा भएपछि पुरानो खजाञ्जीले बदला लिने ठाउँ खोजिरह्यो ।

उता त्यस युवकलाई खजाञ्जी पदमा बसी काम गर्न पाएकोमा अनायासै घमण्ड र अहंकारी स्वभाव चढ्न थाल्यो । जब आफूमा विस्तारै अहंकारीपना आउन थाल्यो उसले सोच्यो- म अहंकारी बन्दैछु । पहिला कुन अवस्थाबाट काम गरेको मान्छे अहिले यसरी घमण्डी बन्दै जाने हो भने एकदिन नराम्रोसँग खस्नेछु । यसरी आफूलाई होस आइसकेपछि सो युवकले अफिस जानुअघि पहिला आफुले लगाएर आएको भुत्रो लुगा र थोत्रो जुत्ता एउटा बाकसमा राखी त्यस बाकसलाई नमस्कार गर्दै अफिस जाने गर्न थाल्यो । यो कुरालाई पुरानो खजाञ्जीले थाहा पाएपछि ढोकानिर बसी कान थापी सुनिरहने गर्न थाल्यो । नयाँ खजाञ्जीले कोठाको ढोका थुनी भित्र बाकस खोलेको र बन्द गरेको आवाज सन्दै

उसले मनमनै विचार गर्न थाल्यो- नयाँ खजाञ्चीले पक्कै पनि अफिसको रकम हिनामिना गरी बाकसभित्र लुकाएको हुनुपर्छ ।

यति अनुमान गरी उसले साहुसमक्ष गई चुक्ली लगाए- नयाँ खजाञ्चीले अफिसको रकम हिनामिना गरेको छ । उसले अफिस जानु अगाडि आफ्नो कोठाको ढोका बन्द गरी बाकस खोल्ने र बन्द गर्ने काम गरिरहन्छ । कोठा अगाडि गएर तपाई आफैले चेवा लिनुभए पनि हुन्छ । ' यो कुरा सुनी साहुको मनमा चिसो पस्यो । कुरो साँचो हो कि होइन भन्ने बुझ्न साहुले युवकको कोठा अगाडि चेवा लिन गयो । अफिस जानु अघि खजाञ्चीको कोठाको ढोका बन्द नै थियो । भित्रबाट चुकुल लगाइएको थियो । शंका मान्दै साहुले ढोका ढक्ढक्काउँदै सोध्यो- 'के गरिरहेको ?' केही पनि होइन युवकले जवाफ दियो । यसबाट भन्न शंका लागि साहुले बाकस खोल्न भन्यो । युवकले बाकस खोलेर देखाइदियो । बाकसभित्र भुत्रो लुगा र थोत्रो जुत्ता मात्र थियो । यो देखेर साहुले भन्यो- 'तिमी अफिस जानुअघि ढोका बन्द गरेर कोठाभित्र के गरिरहन्छौ ?' युवकले भन्यो- 'तपाईले मलाई जागिरमा प्रमोशन गरिदिनुभयो । त्यसले गर्दा ममा घमण्ड चढ्दै गयो । त्यही घमण्डलाई दवाउन मैले दिनहुँ पहिला कुन अवस्थामा यहाँ आइपुगेको थिएँ, त्यस अवस्थाको सम्झना ताजा राख्नको लागि यो पहिलाको लुगा र जुत्ताको दर्शन गर्ने गर्छु ।' युवकको कुरा सुनेर साहु जिल्ल परिरह्यो । उसको विद्वता र असल बानी व्यवहारबाट ज्यादै प्रभावित भयो । उसले पुरानो खजाञ्चीलाई गाली गर्दै त्यहाँबाट हिँड्यो । यसबाट के बुझिन्छ भने विद्वान बन्नु भनेको नै असल मान्छे बन्नको लागि हो, घमण्डी बन्नको लागि होइन ।

कुमारी केटीहरूलाई बुद्धको शिक्षा

बुद्धको विचार अनुसार शान्तिको लागि पहिले मानिस चरित्रवान् र असल बन्नु आवश्यक छ । अनि घरघरमा शान्ति हुन्छ । त्यसपछि मात्र समाजमा शान्ति छाउँछ । घरमा शान्ति स्थापना गर्ने मुख्य भूमिका आमाको हुन्छ । घरको प्रमुख महिला अशिक्षित भइन् भने अरु असल हुनसक्दैन । त्यसैले बुद्धको शिक्षाअनुसार महिलाको चरित्र र रहनसहन ठीक हुनुपर्छ ।

यहाँ बुद्धले कुमारी केटीहरूलाई दिनुभएको शिक्षा र सन्देश प्रस्तुत गर्न खोजिएको छ । महिलाहरूलाई शिक्षा दिनुपर्छ भनी पालि साहित्यमा जताततै उल्लेख भएको छ । किनभने हरेक घरमा कार्य सञ्चालन गर्नमा नारीहरूको प्रमुख स्थान हुन्छ । त्यसैले नारी ज्ञानी र असल हुनुपर्छ अर्थात् आचरण राम्रो हुनुपर्छ । नारीको चरित्र असल भएमा उसको श्रीमान्ले माया गर्छन् र कुरा सुन्न पनि तयार हुन्छन् ।

कुमारी कन्याहरूको कर्तव्यः उगगह नामक सेठकी छोरीहरूको विवाहको तयारी भइरहेको थियो । उगगहले भगवान् बुद्धलाई भोजनको निमन्त्रणा दिनुभयो । भोजनपछि उहाँले बुद्धसँग प्रार्थना गर्नुभयो-‘भन्ते । यी मेरी छोरीहरू अब अरुको घरमा जाँदैछन् । त्यसैले यिनीहरूको भविष्य हित हुने, कल्याण हुने केही शिक्षाप्रद उपदेशहरू दिनुहोस् ।

सेठको कुरा सुनिसकेपछि बुद्धले भन्नुभयो -‘नानीहरू ।

आफूलाई जन्म दिनुभएको आमाबुबाहरूले खाना खाएर सेवागरी हुर्काउनु भयो । आमा बुबाहरू छोडेर राम्रोसँग चिनाजानी नभएकाको घरमा जाँदैछौं । आफ्नो माइती घरमा जस्तो डुल्नु, चल्नु, सुत्नु हुँदैन । अलछी हुनु भएन । विहानै उठेर गर्नुपर्ने काम गर्ने बानी बसाल्नुपर्छ । गर्नुपर्ने काम ठीक समयमा गर्नुपर्छ । राती सुत्न जानुभन्दा पहिलो भोलि के के गर्नु छ विचार गर्नुपर्छ । तलदेखि माथि भयालढोकाको चुकुल राम्रोसँग राखेको छ कि छैन भने ध्यान दिनुपर्छ । सबैजना सुतिसकेपछिमात्र सुत्नुपर्छ । गर्नुपर्ने कामहरू पहिले श्रीमान्को आज्ञानुसार गर्न सके बेस हुन्छ । अनि श्रीमान्ले मायालु दृष्टिले हेर्छ । भर्काको घरमा गइसकेपछि सकभर अरुलाई अप्ठ्यारो हुने गरी व्यवहार गर्नु हुँदैन । यसरी जीवन व्यवहार गर्न सके सबैले माया गर्नेछन् । श्रीमान्को घरमा आफूभन्दा ठूला आफन्तहरूको सम्मान गर्नुपर्छ, पाहुनाहरूको सम्मान गर्नुपर्छ । श्रीमान्को काममा सक्दो सहयोग गर्नुपर्छ । जे काम गर्न पनि अग्रसर र सिपालु हुन सक्नुपर्छ ।

घरमा काम गर्ने मानिसहरू छन् भने उनीहरूले कसरी काम गरिरहेका छन् त्यसबारे पनि ध्यान दिनुपर्छ । कामदारहरूको समय समयमा औषधिउपचार गराउनुपर्छ । श्रीमान्का सामानहरूको रक्षा गर्नुपर्छ । श्रीमान्लाई नभनीकन आफुबुसी जथाभावी प्रयोग गर्नुहुँदैन । (अंगुत्तर निकाय)

बुद्धकालमा आफ्ना छोरीलाई विवाह भन्दा पहिले केही अति शिक्षा दिएर मात्र पठाइदिने कुराबारे पालि साहित्यमा उल्लेख भएको छ । त्यहाँ भएका कुराहरू यहाँ उद्धृत गर्न चाहन्छु ।

१. भित्रको आगो बाहिर लैजानु हुँदैन । मतलब सासु ससुरा र आफ्नो श्रीमान्को केही गल्ती कमजोरी देखियो भने त्यो बाहिर गएर वा माइती गएर भन्नु हुँदैन । यसले गर्दा कलह र झगडा हुनसक्छ ।
२. बाहिरको आगो भित्र ल्याउनु हुँदैन । अर्थात् पानी लिने ठाउँमा, आफन्तहरू भेट्न जाँदा त्यहाँ आफ्ना श्रीमान्, सासु, ससुरा राम्रो छैन भनी घरबाहिरका कुरा भित्र गर्नु हुँदैन । यसबाट पनि घरकलह हुने सम्भावना हुन्छ ।
३. छिमेकी र आफन्तहरूले केही चीज उधारो माग्ने आयो भने त्यो मान्छेलाई राम्रोसँग चिन्नुपर्छ । पछि फिर्ता नदिने व्यक्ति रहेछ भने सामान नदिए पनि हुन्छ । समयमै सामान फिर्ता दिने व्यक्तिहरूलाई चिन्नुपर्छ ।
४. सासूससुराको अगाडि ठीकसँग बस्न जान्नुपर्छ । उनीहरू भनेका मान्यजन हुन् । त्यसैले उनीहरू आउनासाथ उठिदिने गर्नुपर्छ । यसो नगरेमा मान सम्मान गर्न नजान्ने भन्ने सोच्न सक्छन् ।
५. राम्रोसँग खानुपर्छ । यसको मतलब मीठोमीठो खानुपर्छ भनेको होइन । सासूससुरा र श्रीमान्लाई खुवाइसकेपछि तथा बालबच्चाहरूलाई पुग्छ कि पुग्दैन भनेर विचार गरिसकेपछि मात्र आफूले खानु राम्रो हुन्छ । आफूले अगाडि खाना खाएमा लाज नभएको बहारी भन्ने अपवाद सुन्नपर्ने हुन सक्छ ।
६. घरको सबै कामधन्दा सकेपछि, बालबच्चाहरू सुतिसकेपछि, भ्यालढोकाको चुकुल राम्रोसँग लगाएको छ कि छैन भन्ने जाचै गरिसकेपछि मात्र सुत्नुपर्छ ।

७. घरको अग्निलाई पूजा गर्नुपर्छ । मतलब सासु, ससुरा र लोग्नेलाई आगो सम्झी व्यवहार गर्न जान्नुपर्छ । कुनै कुनैमा सासूहरु आगोजस्तै चर्को क्रोधी स्वभावका हुन सक्छन् । अनि उनीहरुको तर्फबाट दुःखकष्ट हुनुसक्छ । त्यसैले उनीहरुप्रति श्रद्धाभाव राखी नरम स्वभाव देखाई सतर्क हुनुपर्छ ।

८. घरभित्रको देवतालाई पूजा गर्न सक्नुपर्छ । भित्रको देवताको भनेका आफ्नो लोग्ने र ससुरा हुन् । यिनीहरुको सम्मान गर्नुपर्छ । नदेख्ने देवताभन्दा यी देख्नेहरुसँग सधैं सँगै बस्नुपर्ने भएकाले मानसम्मान गर्न सके उनीहरुबाट आवश्यक उपकार र सहयोग पाउन सकिन्छ । अनि सरल र आनन्दपूर्वक जीवनयापन गर्न सकिन्छ ।

उपर्युक्त कुराहरु २५ सय वर्ष अगाडिका चित्रण हुन् । यी कुराहरु पालि साहित्यमा उल्लेख भएका छन् । आज एक्काइसौं शताब्दीको वातावरणमा पनि यी कुराहरु कत्तिको व्यवहारिक र विचारणीय छ, त्यसको अध्ययन गर्नुपर्छ ।

आज पनि दुंगेयुगमा भै विचार भएका बूढाबूढीहरु समाजमा विद्यमान छन् । उनीहरुका लागि उपर्युक्त कुरा र नियमहरु सान्दर्भिक हुन्छन् होला । पाश्चात्य समाजलाई त यी कुराहरु व्यवहारिक छैन होला । समग्रमा भन्नुपर्दा उपर्युक्त कुराबाट के बुझिन्छ भने घरका मुख्य नायिका धेरैजसो महिला हुन् । उनीहरु शिक्षित र तालिमप्राप्त हुनुपर्छ भन्ने कुरा नराम्रो छैन जस्तो छ ।

मानिस र पशु बीचको फरक

मानिसका बारेमा विद्वानहरूले थरिथरि तरिकाले व्याख्या गरेका छन् । बुद्धका अनुयायी भएको नाताले बुद्ध चिन्तन अनुसार व्याख्या गर्न उचित हुन्छ । बुद्धले भन्नुभएको छ - मनस्स उस्सन्नताय मनुस्सो । अर्थात् विकास र उन्नति गर्ने मन हुने भएकोले नै मनुष्य भनिएको हो । मनुष्य भएर सुधार र विकास गर्ने मन छैन भने त्यो मानिस हुन सक्दैन । आहार, निद्रा, भय र मैथुन मात्र गरी बस्ने हो भने मनुष्य र पशुमा केही फरक हुँदैन । पशुले मात्र यी चार कुरामा चिन्ता गर्छ । मान्छे यी चार कुराभन्दा माथिको चिन्तन गर्छ । त्यसैले मानिस पशुभन्दा धेरै माथि पुगेको हो । मानिसको मन फराकिलो हुन्छ, साँघुरो हुँदैन । मनमा विवेक, बुद्धि हुन्छ । ठीक, बेठीक, राम्रो, नराम्रो छुट्याउने मस्तिष्क स्वच्छ मन हुन्छ । तसर्थ शरीर बलियो बनाउनको साथै गुणात्मक उन्नति गर्नुपर्छ । अर्को भाषामा भन्ने हो भने आध्यात्मिक उन्नति गर्नु पनि अति आवश्यक छ । यसमा मुख्य कुरा मन नै हो । त्यसैले बुद्धले भन्नुभएको छ-मनो पुब्बङ्गमा धम्मा मनोसेट्ठा मनोमया । अर्थात् जहाँपनि पहिले मन नै पुग्छ । मन नै नाइके हुन्छ । मन नै यो संसारको निर्माता हो । अतः मनले नै शरीर बलियो बनाउँछ, उन्नति र विकास गर्छ ।

बुद्ध विचारअनुसार मानिस असल बनेमात्र देश असल र विकसित बन्छ । तर हिजोआज यतातिर ध्यान पुग्न सकेको छैन । ठूलाठूला घर, कलकारखाना बनाउँदैमा देशको विकास हुन सक्दैन । नेपालको अहिलेको अवस्था देखेर विदेशीहरू

भन्छन्- 'नेपालमा पहिले भन्दा उन्नति भएको देखिन्छ । ठूलाठूला घरहरू बनिरहेका छन् । फराकिला सडक र ठूलाठूला कारखानाहरू बनेको देखिन्छ । तर असल मानिस बनेका छैनन् । यही कारणले द्वन्द र अशान्ति भइरहेको छ ।' मानिसको चरित्रमा सुधार हुनुका साथै बुद्धिको विकास हुनुपर्ने हो । सहनशीलता र दृष्टि सोभो हुनुपर्ने हो । बुद्धले भन्नुभएको छ- 'मंसं तस्स बद्धति पञ्जा तस्स न बद्धति ।' अर्थात् शरीर मात्र बलियो र मासु बढेको छ । बलिबद्धोवप जीवित-गोरुजस्तो बाँच्छ ।

बुद्धवचन अनुसार असल मानिसको निर्माण गर्न भौतिक उन्नतिको साथै रचनात्मक शिक्षा दिइनु आवश्यक छ । हिजोआजको शिक्षा विद्वान्हरूको संख्या बढाउन मात्र सीमित छ, असल नागरिक बनाउने खालको छैन भन्नुमा अत्युक्ति नहोला कि । आध्यात्मिक उन्नति पनि हुने खालको, कर्तव्य र देशसेवा भाव भएको शिक्षा हुनुपर्ने हो ।

रचनात्मक शिक्षाको अभाव र अव्यवस्थित वातावरणको कारण मानिसको व्यवहार प्रेतजस्तो, पशुजस्तो, राक्षसजस्तो हुन्छ । मान्छेलाई भिङ्गाजस्तो मान्ने मानिसहरू राक्षस नै हुन् ।

हिजोआज केही मानिसमा करुणामय भाव देखिन थालेको छ । सेवा भावले अशरण बूढाबूढी र अनाथ बालबालिकाको उद्धार गर्नतिर लाग्नेहरूको संख्या पनि बढ्दै छ । गरिबी निवारण र गरीबप्रति दया करुणाभाव राख्नु उज्ज्वल हुने खालको मनुष्य बन्ने लक्षण हो । अरुले राम्रो काम गरेको देखेर प्रसन्न हुनु पनि मनुष्य गुण हो भनी बुद्धले भन्नुभएको छ ।

चार प्रकारका सेवाहरू

समाजमा मानिसहरूको अरु व्यक्तिहरूबाट चार प्रकारका सेवाहरू प्राप्त गर्ने इच्छा राख्छन् । यसरी गरिने इच्छाहरू स्वभाविक नै छन् । बुद्ध शिक्षाअनुसार राजाले पनि चार प्रकारका सेवाद्वारा आफ्ना प्रजाहरूको मन आकर्षण गर्न सक्नुपर्दछ । राजाको त कुरै छोडौं साधारण मानिसले समेत चार प्रकारका सेवा विधि प्रयोग गरेर जीविका गर्न सके ऊ महात्मा बन्न सक्छ । यसलाई बोधिसत्व चरित्र वा धर्म भन्न सकिन्छ । जनप्रिय बन्न सक्ने गुण धर्महरू हुन् यिनीहरू । जनताको ध्यान आकर्षण गर्नको लागि यिनीहरू सुगम उपाय पनि हुन् । यी सुगम उपायहरू यस प्रकारका छन् : १) दान, २) प्रियवचन, ३) अर्थचर्या, ४) समानताभाव

१. दान: आफूसँग भएका केही वस्तु अरुको सेवा वा उपकारार्थ त्याग गर्ने कुशल चेतनालाई दान भनिन्छ । यसलाई त्याग चेतनाको रूपमा पनि बुझ्न सकिन्छ । दान दुई प्रकारका छन्: *Dhamma.Digital*

क) पूजा दान: आफूभन्दा ठूला पूज्य गुणधर्म भएका व्यक्तिलाई श्रद्धापूर्वक दान दिइने कार्यलाई नै पूजा दान भनिन्छ । भिक्षु भिक्षुणीहरूलाई मात्र होइन त्रिरत्नप्रति श्रद्धा राखी धर्माचरण गर्ने उपासक उपासिकाहरूलाई त्याग गर्ने मनसायले दिइने दान पनि पूजा दान अन्तर्गत नै पर्दछ ।

ख) अनुकम्पादान: दया र करुणा चित्त राखी दिइने दानलाई अनुकम्पादान भनिन्छ । उदाहरणको लागि अनाथ र अशक्त गरीब व्यक्तिहरूलाई, आफ्ना सेवक कर्मचारीहरूलाई तथा पशुपन्छीहरूलाई दिइने दानलाई अनुकम्पादान

भनिन्छ । साधारणतया माथि उल्लेखित दुई प्रकारका दानहरू धेरैजसो चलन चल्तीमा आइरहेको देखिन्छ । कसलाई दान दिँदा बढी पुण्य प्राप्त हुन्छ भन्ने विषयमा बुद्धले यस्तो भन्नुभएको छ- 'पूजा च पूजनीयानं एतं मंगलमुत्तमं' अर्थात् गुणधर्मले सम्पन्न पूज्य व्यक्तिलाई दान दिनु उत्तम मंगल कार्य हो । दान त जसलाई दिएपनि हुन्छ । तर बुद्ध भन्नुहुन्छ, गुणधर्मले सम्पन्न, अरुको सेवामा संलग्न र आफ्नो जीवन अर्पण गर्नेलाई दान दिएमा बढी पुण्य प्राप्त हुन्छ । गरीब र अशक्त व्यक्तिहरूलाई दान दिँदा बढी पुण्य प्राप्त नभए पनि करुणा र दयाले सम्पन्न भएको चित्तले दान दिने भएको हुँदा दातालाई भलो नै हुन्छ ।

साधारण धार्मिक विधिअनुसार दान लिने व्यक्तिलाई भन्दा दान दिने व्यक्तिलाई बढी हित हुने गर्छ । किनभने त्याग चेतना सबैमा समावेश हुन्छ भन्न सकिन्छ । धेरैजसो व्यक्तिमा कञ्जुसीपन बानी रहेको हुन्छ । धेरैजसो दान लिने व्यक्तिहरूमा लोभ, द्वेष, मोह बढ्ने हुन्छ । तर दान दिने अवस्थामा दाताहरूको चित्तमा लोभ, द्वेष, मोह पातलिँदै जान्छ । कसै-कसैले भन्ने पनि गर्छन्, त्याग चेतना राखी दान दिँदा अम्बदानी भन्न बढ्ने गर्दोरहेछ । यो आ-आफ्नो अनुभवको कुरो हो । दान दिनेबेलामा कञ्जुसीपना हटाउन सके मनमा अनौठो प्रकारको आनन्द मिल्दो रहेछ । यो पनि अनुभवकै कुरा हो । यो कुरा धेरैजसोलाई थाहा छैन । बुद्ध भन्नुहुन्छ- 'बुद्धि भएका मानिसहरूले दान दिन र उपकार गर्ने मनसाय राखेर नै पैसा कमाउने गर्छन्, सदुपयोग नगरी जम्मा पार्नको लागि होइन ।' तर आफ्नो जीवनलाई नै अनर्थ हुने गरी दान दिनु हुँदैन । बोधिसत्त्वले मात्र परोपकार कार्यमा लाग्दा दान र त्याग गर्दै आफ्नो जीवनलाई नै लापरवाही गर्न सक्दछ ।

एउटा कुरा स्मरणीय छ- दान दिने व्यक्तिहरूमध्ये कोही कम मात्रामा दान दिई धेरै फल प्राप्त गरी स्वर्ग जाने आशा राख्नेहरू पनि छन् । यस्तो भावनालाई पैसा सापटी दिएर व्याज लिने प्रवृत्ति भन्न सकिन्छ । यसलाई शुद्ध चित्तसहितको दान भन्न मिल्दैन । स्वार्थ भावनाले प्रसित दान हो यो । फेरि दान दिने बेलामा राम्रा, राम्रा वस्तु अलग राखी नराम्रा वस्तुहरू दान दिने दाताहरू पनि नभएका होइनन् । यस प्रकारका दाताहरूलाई दानदास भनिन्छ । आफूले नराम्रो वस्तु लिएर अरुलाई राम्रा वस्तुहरू दान दिने बानी भएका दातालाई भने दानपति भनिन्छ । यसप्रकारको दान उत्तम दान हो । अरुलाई काम लाग्ने, उपयोगी वस्तुहरू दान दिँदाको पुण्य बढी हुन्छ । यस्तो अवस्थामा दातालाई आनन्दको अनुभव हुन्छ ।

२. प्रियवचनः प्रियवचनलाई मन नपराउने शायद कोही पनि हुँदैनन् । मानिसको त के कुरा पशुलाईसमेत प्रियवचन मनपर्छ । नरम बोली बोलेर हामीले मानिसलाई आफ्नो वशमा राख्न सक्छौं । राजा र राजनीतिज्ञहरूलाई त प्रियवचन बोल्नु अति आवश्यक हुन्छ । गौतम बुद्धलाई धेरैले मन पराउनुको प्रमुख कारण नै उहाँको प्रिय बोली वचन हो । तत्कालीन अबौद्ध धर्मावलम्बीले बुद्धको प्रशंसा गर्दै भन्दथे - 'समणो खलु भो गौतमो कल्याण वाचो, एहि स्वागतवादी, सखिलो, सम्मोदको अट्ठभाकुटिको उत्तान मुखो मिहिन पुब्बङ्गमो अट्ठभासि ।' अर्थात् भ्रमण गौतमले सबैलाई मनपर्ने खालको प्रिय वचन बोल्नुहुन्छ । उहाँ समक्ष जाने सबैलाई आउनुस् भन्दै स्वागत गर्ने उहाँको राम्रो स्वभाव र मुसुमुसु हाँस्दै कुरा गर्ने उहाँको राम्रो व्यवहारले सबैलाई आकर्षण गर्न सक्छ । कसै-कसैको वचन यति तीखो हुन्छ कि त्यसले मुटुमा गहिरो चोट पुऱ्याएको अनुभव हुन्छ । यस्ता बोली बोल्ने व्यक्तिहरूको शत्रु बढ्दै जान्छन् । कडा बोलीवचन कसैलाई मन पर्दैन ।

बुद्ध भन्नुहुन्छ- 'श्रीमान्ले आफ्नी श्रीमतीलाई सम्बोधन गर्दासमेत प्रिय, बच्चाकी आमा भनी मायालु बोली वचनले सम्बोधन गर्नुपर्छ । अशिक्षित पाराले ए पुङ्की, छयाके, न्हासिकुटी आदि भन्दै बेसोमती तरिकाले सम्बोधन गर्नु उचित हुँदैन । यस्तो व्यवहारले आफ्नी श्रीमती अप्रसन्न बनी विश्वास पात्र बन्न सक्दैन । समयमा भन्ने हो भने प्रियवचनमा झुठो र चुक्ली कुरा, कठोर वचन, काम नलाग्ने बकवास समावेश हुँदैन ।

३. अर्थचर्या: अरुको हित र भलो हुने काम गर्नुलाई अर्थचर्या भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने अरुको उन्नति र कल्याण हुने कार्य गरी सेवा पुऱ्याउनुलाई अर्थचर्या भनिन्छ । आफ्ना साथी र हितैषीहरूलाई उन्नतिको बाटो देखाउनु, खराब व्यक्तिहरूको संगत नगर्न सल्लाह दिने, राम्रो उपयोगी काम गर्ने सल्लाह दिने, आवश्यक परेको बेला यथासक्य सहयोग गर्नु नै अर्थचर्या हो । साथीहरूबाट अपेक्षा र आशा गर्ने यस्तै प्रकारको सेवा हो ।

४. समानताभाव : यो सबैलाई मनमर्ने सेवा हो । राम्रो भएतपनि समानता व्यवहार गर्न त्यति सजिलो भने छैन । ठूलो व्यक्तिहरूको आसन सँगसँगै बस्न पाएमा आफूलाई गोरवान्वित ठान्ने र समानता व्यवहार पाएको ठान्ने गर्छन् । एशियाका धेरैजसो देशका साहु महाजनहरूले आफ्ना सेवक (कर्मचारी) हरूलाई आफूसँगै बस्ने मौका दिँदैनन् । म्यानमार(बर्मा) मा मालिकहरू आफ्ना नोकर (सेवक) सँगै टेबलमा खाना खाने चलन छ । पहिरनमा पनि भेदभनावरहित र समानता देखिन्छ । यसलाई समानताको राम्रो व्यवहार मान्न सकिन्छ ।

उपकार गर्न सके मित्रता बढ्छ

गौतम बुद्धले सर्वप्रथम सारनाथमा भिक्षु संघ गठन गरिसकेपछि भिक्षुहरूलाई यसरी निर्देशन दिनुभएको थियो-‘हामी स्वतन्त्र छौं, सबै प्रकारका पारिवारिक चिन्ता र भन्नुबाट मुक्त छौं । हे भिक्षुहरू । निस्वार्थ भएर बहुजनहिताय, बहुजनसुखायको लागि गाउँ-गाउँ, नगर-नगर विचरण गर । करुणा भाव र सेवाभाव राखी अज्ञानी र संकुचित विचारधारा भएका मानिसहरूको चेतना जगाऊ । किनभने मानिसहरू पारिवारिक जीवनमा मात्र सीमित भई चिन्तन मनन गर्दै समय बिताउँछन् । उनीहरू सफासुगधर भई स्वास्थ्य लाभ गर्न पनि जान्दैनन् ।’ स्मरण रहोस् बुद्धले सर्वजनहिताय भन्नुभएको थिएन ।

चरथ भिक्खवे चारिक बहुजनहिताय, बहुजनसुखाय, लोकानुकम्पाय, अत्थाय हिताय सुखाय ।

बहुजन हिताय भन्ने उहाँको सन्देशको अर्थ बुझ्न सजिलो भए पनि त्यसको सही रूपमा कार्यान्वयन गर्नु त्यति सजिलो छैन । कार्यान्वयन गर्नको लागि सबभन्दा पहिले निस्वार्थ भई आफ्नो नियत राम्रो हुनुपर्दोरहेछ । यहाँ भिक्षुहरूलाई सबै प्रकारका चिन्ताबाट मुक्त भएको कुरा भन्नुभएको छ बुद्धले । हुन पनि हो, घरबार छोडेर, परिवार छोडेर त्यागी जीवन बिताइरहेने भिक्षुलाई केको चिन्ता ? स्वावलम्बी भएर निस्वार्थ भई ज्ञानगुणाको सन्देश दिन सके मानिसहरूले सो सन्देशको कवर गरी ध्यान देलान् कि फलस्वरूप संकुचित विचारधारालाई छाडी परस्पर समझदार बनी सहयोगको

भावना राख्लान् कि र आ-आफ्ना चरित्र सुधार गर्नेतिर ध्यान देलान् कि । यसरी उपदेश सुनेजस्तै त्यसअनुरूप आचरण पनि गरेको खण्डमा बहुजनहीत गर्ने लक्ष्य अवश्य पनि पुरा हुन्छ नै । उपदेश र सन्देश दिनेव्यक्तिहरू निस्वार्थ हुन सकेमा ज्ञान प्रचार गर्न सजिलो हुन्छ । निस्वार्थ बन्न सजिलो नभए पनि असम्भव चाहिँ अवश्य होइन ।

अब जाऔँ धार्मिक कुरातिर । भगवान् बुद्धले भन्नु भएको थियो- 'ददं मित्तानि गन्थाति' अर्थात् दिन सके मित्रता बढ्छ । यो शत प्रतिशत कटु सत्य हो । आफूले दिन नसके न साथी हुन्छ न आफन्त नै । दिन नसक्ने मानिस आफ्नो टोलमा बस्न त गाह्रो हुन्छ । अरुको प्रिय पात्र बन्नको लागि कसैको केही चिज, वस्तु केही कामको लागि माग्न आउँदा आफूसँग भएको भाँडा वर्तनदेखिलिएर सुकुलसम्म पनि दिनसक्नु पर्छ । नत्रभने

बुद्धको शिक्षा मानिसलाई गुणवान बनाउनु हो । गुण नभए मानिस र पशुमा के फरक भयो र ? मनुष्यमा सेवाभाव र उपकार गर्ने जस्तो उच्चस्तरीय गुण हुनु नै पशुभन्दा माथिको गुण हुनु हो । शाक्यमुनि गौतम बुद्ध धेरैजसो दान र शीलको विषयमा चर्चा गर्नुहुन्थ्यो । हामीमध्ये धेरैजसो व्यक्तिको मेरो भन्ने दृढ धारणा हुने भएकोले तिनीहरूको मनमा संकुचित भावना र कञ्जुसीपनाले ठाउँ लिने गर्छ । फलस्वरूप परिवारिक कलह बढ्छ । त्याग भावना भए मात्र परस्पर स्नेह र मायाको वातावरण सृजना हुन्छ । त्यसैले गौतम बुद्धले मानिसहरूलाई त्याग चेतना हुनुपर्छ अर्थात् दिने बानी गर्नुपर्छ भन्नुभएको हो । दिन सके मात्र मानिसहरूलाई आफ्नो बशमा ल्याउन सकिन्छ र आफ्ना साथीहरू बढ्नुको साथै समाजमा प्रतिष्ठा समेत बढ्नेछ । यो भन्नुको तात्पर्य

दिने भनेको आफ्नो प्रभुत्व जमाउनको लागि र देखावटीको लागि होइन । हृदय फुक्का गरी उदार भई भित्री मनदेखि सहयोगार्थ दिने भन्ने चित्तले त्याग गर्न सक्नु पर्दछ । अनि मात्र त्यस मानिसको प्रतिष्ठा र सम्मान बढ्नेछ । गुणवाण हुनलाई राम्रो काम गर्नमा लाग्नुपर्छ । होइन भने मानिसको मन तुरुन्त परिवर्तन भई त्याग चेतना एकैछिनमा कञ्जुसीपनामा बदलिन्छ ।

आजभोलि त्याग गर्ने वा दान गर्ने कुराहरू धेरैजसो धार्मिक क्षेत्रमा मात्र प्रयोग भइरहेको देखिन्छ । गौतम बुद्धले त पारिवारिक क्षेत्रमा पनि दान दिनुपर्छ भनी भन्नुभएको छ । आमाबाबुले छोराछोरी, बुहारीलाई पनि आफ्नो गच्छेअनुसार आवश्यक लुगा, पैसा आदि वस्तुहरू दिने गर्नु पर्दछ । त्यस्तै लोग्नेले पनि आफ्नी श्रीमतीलाई समय समयमा यथासक्य लुगा गहना आदि दिनुपर्छ भन्नुभएकोछ । किनभने आफ्नो क्षमताले भ्याएर पनि उचित समयमा दिनुपर्ने चीज दिएन र कञ्जुसी गज्यो भने उनीहरूको आफूमाथि विश्वास घट्न जान्छ र उनीहरूबाट राम्रोसँग काम लिन सकिदैन । बुहारी पनि माइती मात्र जान थालिन्छ । आफ्नो वस्तु धन अरुलाई दिन पाउँदा ज्यादै अनौठो आध्यात्मिक सुख र आनन्दको अनुभव हुन्छ । अरुबाट हामीलाई केही चीज वस्तु वा धन आदि प्राप्त हुदा पनि आनन्द र सुखको अनुभव त हुन्छ । तर यहाँ अरुलाई दिँदा र अरुबाट लिँदा प्राप्त हुने आनन्द र सुख तौलेर हेर्दा यी दुइमा सन्तुलन हुन सक्दैन । अरुलाई दिँदा आफ्नो मन प्रशन्नताले भर्नुका साथै मन हलुका र चंगा हुन्छ भने अरुबाट केही पाउँदा मन प्रशन्न भए पनि त्यसको पछि केही गहूँगोपनाको पनि महसुस भई मन चंगा र हलुका हुन सक्दैन । मतलब शुद्ध र अशुद्ध भावनाको

मिश्रित हुन्छ । यो धर्म चिन्तनको कुरा हो ।

समाज वा टोलमा बस्दाखरी टोलवासीको सहयोग र मित्रता चाहिन्छ । त्यसको लागि आफ्नो तर्फबाट पैसा मात्र होइन अन्य आवश्यक वस्तुहरू अथवा उधारो नै भए पनि दिन सके पनि टोलवासीको स्नेह पाउन सकिन्छ । यसरी अरुलाई केही दिनको लागि आफूसँग पनि केही हुनु त पन्यो । त्यसैले गौतम बुद्ध भन्नुहुन्थ्यो- 'कमाउँदा केवल खानलाई मात्र पुग्ने गरी कमाएर पुग्दैन । काखीमुनिबाट पसिना नआउञ्जेल मेहनत गरी कमाउनु पर्दछ । दिनेबेला पनि आफ्नो आम्दानी र शक्तिअनुसार दिनु पर्दछ । खर्च गर्दा पनि आफ्नो आयस्रोत हेरी खर्च गर्न सक्नुपर्दछ ।'

मानिसलाई पैसा कमाउनु भन्दा पनि अरुलाई दिने बानी बसाल्नु सजिलो हुँदैन । कञ्जुसको इच्छा त जति सक्यो त्यति जम्मा गर्नु मात्र हुन्छ । धन कमाएर जम्मा गरेको धनको सदुपयोग नैभएन भने त्यसबाट केको आनन्द ? तसर्थ भित्री मनदेखि राम्रो विचार पुन्याई आफ्नो औकात अनुसार कसैलाई दिने वा त्याग गर्ने चेतना हुनु राम्रो कुरा हो । जसबाट आफूलाई आध्यात्मिक सुख प्राप्त हुन्छ । जुन सुख ज्यादै शुद्ध र हलुँगो स्वभावको हुन्छ । यसको साथसाथै त्यस्तो त्याग भावना भएको व्यक्तिलाई धेरैजसोले मनपराउने हुन्छ । त्यसैले बुद्धले भन्नुभएको छ- 'दिने मानिसहरूका साथीहरू बढ्छन् ।'

बुद्धकालीन जनप्रिय राजा

इतिहासमा जनप्रिय वन्न सकेका राजाहरू बिरलै पाइन्छन् । कतिपय राजाहरूले जनतालाई शोषण गरेर, दुःखकष्ट दिएर राज्य सञ्चालन गरेको पढ्न पाइन्छ । त्यसो भएता पनि पाली साहित्यमा बुद्धकालीन राजाहरूमध्ये कुनै कुनै राजाहरू जनप्रिय भएको उल्लेख गरिएको पाइन्छ । तीमध्ये राजा हत्थक आलवकको चरित्र उल्लेखनीय छ । पाली साहित्यअनुसार हत्थक आलवक सच्चा बुद्धमार्गी राजा भएको देखिन्छ ।

एकदिन सयकडौं मानिसहरूका साथ राजा हत्थक आलवक बुद्धको दर्शनार्थ उहाँसमक्ष गई बन्वना गरेर एकछेउमा बसेछन् । अनि बुद्धले सोध्नुभयो- 'महाराजा, यत्तिका मानिसहरू यहाँ तपाईंको आदेशले आएका हुन् कि आफ्नै श्रद्धाले आएका हुन् ?'

हत्थक राजाले उत्तर दिए- 'भन्ते । मैले उनीहरूलाई सूचना मात्र दिएको थिएँ- म बुद्धकहाँ जान लागेको भनेर । उनीहरू आफ्खुशी श्रद्धाले नै यहाँ आएका हुन् ।' बुद्धले सोध्नुभयो- 'त्यसको कारण के रहेछ नि ?' राजाको उत्तर थियो- 'भन्ते । मैले जनतालाई अप्ठ्यारो पार्ने गरी केही काम गरेको छैन । जनतालाई उखु पेलेभैं पेलेर अर्थात् दुःख दिएर भन्सार कर उठाउँदिन । जनताको इच्छाअनुसार जनमुखी भई राज्य सञ्चालन गर्दछु । त्यसकारण जनताले मलाई मान्ने गर्छन् । भो शास्ता तपाईंले भन्नुभएका चारवटा कुरा सधैं सम्भ्रना गरी त्यसलाई व्यवहारमा पनि प्रयोग गर्दछु ।

१. कसैलाई केही दिएर आफ्नो वशमा राख्न सकिन्छ भने उनीहरूलाई केही न केही दिएर आफ्नो हितैषी बनाउँछु ।

२. कसैसित नरम बोली असल व्यवहारले आफ्नो वशमा राख्न सकिन्छ भने राम्रो बोली बचन र व्यवहारले हितैषी बनाउँछु ।

३. कसैलाई पैसा चाहिन्छ भने पैसा दिएर उनीहरूलाई कुनै चीज आवश्यक भइरहेको छ भने त्यसको परिपूर्ति गरिदिएर अथवा आर्थिक सहयोग चाहिएको छ भने आर्थिक सहयोग दिएर आफ्नो वशमा ल्याउने गर्छु ।

४. कसैलाई समान व्यवहार मनपर्छ भने उनीहरूलाई त्यस्तै समान व्यवहार गरेर हितैषी बनाउँछु । यी उपाय र व्यवहारहरूद्वारा जनतालाई आफ्नो वशमा राख्छु । ' हत्थक आलवक सच्चा बुद्धमार्गी थिए भन्ने कुरा बुझाउनको लागि अर्को घटना र राजाको गुण प्रस्तुत छ । एकदिन गौतम बुद्धले भिक्षुहरू जम्मा गर्नुहुँदै हत्थक आलवक राजाको बयान गर्नुभयो - हे भिक्षुहरू हत्थक आलवक राजामा आश्चर्यजनक सातवटा आर्य(उत्तम) गुण धर्महरू छन् । तिनीहरू यी हुन् :

Dhamma.Digital

१. ऊ खुब श्रद्धावान् छ । उसको श्रद्धा पक्का र निश्चल छ, खुकुलो छैन ।

२. शीलवान छ । उसको रहन सहन र व्यवहार राम्रो छ । जसरी बोल्छ त्यसरै नै काम पनि गर्छ ।

३. पापकर्मदेखि लाज र भय मान्छ ।

४. खुब विद्वान जस्तै गुण सम्पन्न पनि छ । अहम् भाव छैन ।

५. उनको व्यवहारमा त्यागीपना छ । देखावटी र आडम्बरीपना छैन ।

६. प्रज्ञावान र विवेक बुद्धियुक्त छ ।

७. समय र स्थान अनुकूल हुनेगरी काम गर्ने र बोल्ने बानीहरू छन् ।
यति सुनिसकेपछि त्यहीं बसेको भिक्षुहरू मध्येका एकजना भिक्षुले हत्थक आलवक राजाकहाँ गएर बुद्धले बयान गर्नुभएको सबै कुराहरू सुनाउनुभयो ।

अनि राजाले सोध्नुभयो - 'त्यहाँ अरु कोही गृहस्थी त थिएन ?' कोही थिएन भनेको सुनेर हत्थक राजा खुब प्रसन्न भए । किनभने उनी अरुसामु आफ्नो प्रशंसा सुनाउनु नचाहने रहेछन् । मतलब आफ्नो प्रशंसा सुन्न पनि मन नपराउने व्यक्ति रहेछन् ।

तर भिक्षुले कुरा बुझ्नसकेनन् । त्यही कुरा बुद्धकहाँ गएर सुनाए र सोधे - 'किन हत्थक आलवकले त्यसो भन्नुभएको ?'

बुद्धले भन्नुभयो- 'हे भिक्षुहरू ! हत्थक आलवकमा अहंकार छैन, उसलाई प्रशंसा गरेको मनपर्दैन । आफूमा त्यस्तो प्रशंसा गराउने गुण धर्म भए पनि अर्काको अगाडि प्रचार गर्न भने मन पराउँदैन ।

आश्चर्यजनक ९ वटा गुण धर्ममध्ये यो पनि एउटा गुण धर्म हो । अरुमा यस्ता गुण दुर्लभ छ । यस्ता गुण धर्म भएकोले नै उहाँलाई जनताले सम्मान गर्ने गर्छन् ।' यसरी बुद्धले हत्थक आलवकको गुण बयान गर्नुभयो । बुद्धले फेरि भन्नुभयो- 'दान, प्रियवचन, अर्थचर्या र समानता गुण धर्म जसमा हुन्छन् त्यो व्यक्ति जनप्रिय हुन सक्छ ।'

लेखकया प्रकाशित नेपालभाषाया जेगु सफूत

१. गौतम बुद्ध	२५. धम्मचक्कप्पवत्तन सुत्त
२. बुद्धया अर्थनीति (संयुक्त)	२६. क्षान्ति व मैत्री
३. तथागत हृदय	२७. बोधिसत्त्व
४. त्याग	२८. मूर्खम्ह पासा मज्यू
५. दश संयोजन (सं.)	२९. श्रमण नारद (अनु)
६. भिक्षुया पत्र (भाग-१)	३०. ईर्ष्या व शंका
७. भिक्षुया पत्र (भाग-२)	३१. चरित्र पुंचः (भाग-१)
८. पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास	३२. चरित्र पुंचः (भाग-२)
९. बौद्ध शिक्षा	३३. योगीया चिट्ठी
१०. न्हापां यांम्ह गुरु सु ?	३४. पालि प्रवेश (भाग-१)
११. माँ-बौ लुमन	३५. पालि प्रवेश (भाग-२)
१२. हृदय परिवर्तन	३६. धर्म मसीनि
१३. बौद्ध ध्यान (भाग-१)	३७. सर्वज्ञ (भाग-१)
१४. बौद्ध ध्यान (भाग-२)	३८. सर्वज्ञ (भाग-२)
१५. बाखं (भाग-१)	३९. दुःख मदैगु लँपु
१६. बाखं (भाग-२)	४०. शिक्षा (भाग-१)
१७. बाखं (भाग-३)	४१. शिक्षा (भाग-२)
१८. बाखं (भाग-४)	४२. शिक्षा (भाग-३)
१९. बाखं (भाग-५)	४३. शिक्षा (भाग-४)
२०. बाखं (भाग-६)	४४. दान
२१. भिक्षु जीवधन	४५. चमत्कार
२२. भिंम्ह मचा	४६. बुद्धया व्यवहारिक पक्ष धर्म
२३. बाखँया फल (भाग-१)	४७. व्यवहारिक प्रज्ञा
२४. बाखँया फल (भाग-२)	४८. दीर्घायु जुडमा

४९. ज्ञान मार्ग (भाग-१)	५५. बुद्धया करुणा व ब्रह्मदण्ड
५०. ज्ञान मार्ग (भाग-२)	५६. धर्मया ज्ञान
५१. बौद्ध नैतिक शिक्षा (दो.सं.)	५७. कर्म व कर्मफल
५२. भिगु बन्धन	५८. अमृत दान
५३. मनु म्हसिइकेगु गय् ?	५९. मंगल
५४. संस्कृति	६०. बुद्ध योग्यम्ह गुरु खः

लेखकका छापिसकेका अन्य पुस्तकहरु

१. नेपाल चीन मैत्री	१६. धर्म चिन्तन
२. बौद्ध दर्शन	१७. बौद्ध ध्यान (विपस्यना ध्यान)
३. बुद्ध र व्यवहारिक धर्म	१८. सम्यक शिक्षा (भाग-१)
४. पञ्चशील	१९. आर्यसंस्कृति
५. शान्ति	२०. आर्यशील र आर्य मार्ग
६. नारी हृदय	२१. सम्यक शिक्षा (भाग-२)
७. पेकिङ्ग स्वास्थ्य सेवा	२२. सम्यक शिक्षा (भाग-३)
८. बौद्ध संस्कार (दो. सं.)	२३. निन्दाबाट बच्ने कोही छैन
९. बौद्ध जगतमा स्वास्थ्य सेवा (दु.सं.)	२४. बुद्धकालीन प्रजातन्त्र र समाजवाद
१०. निरोगी	२५. नारीहरुमा पनि बुद्धि छ
११. बुद्धको विचारधारा	२६. बुद्धकालिन संस्कृति
१२. मैले बुझेको बुद्धधर्म	२७. बुद्धकालिन संस्कृति र परिस्थिति
१३. बौद्ध नैतिक शिक्षा (भाग १)	२८. पहिलो गुरु को हुन् ?
१४. बौद्ध ज्ञान	२९. बुद्धको संस्कृति र महत्त्व
१५. "बुद्ध र बुद्ध धर्मको संक्षिप्त परिचय"	३०. क्षान्ति र मैत्री(अनुवीर्यवती)

३१. धर्म र हृदय
३२. बोध कथा र बौद्ध चरित्र
३३. कर्म र कर्मफल
(अनु. भिक्षु संघरक्षित)
३४. भिक्षु जीवन (अनु. भिक्षु संघरक्षित)
३५. दश संयोजन (अनु. भिक्षु संघरक्षित)
३६. २१औं शताब्दिमा बुद्धको शिक्षा किन?
३७. चित्त शुद्ध भए जीवन उज्ज्वल हुनेछ
३८. धर्म जीवन जिउने कला
३९. बुद्धको जीवनोपयोगी शिक्षा
४०. नक्कली देवता
४१. बुद्ध र बुद्धको धर्म
४२. समाजको लागि बुद्धको शिक्षा
४३. मानिसलाई असल बनाउने बुद्धको शिक्षा
४४. व्यवहारिक प्रज्ञा
(अनु. भिक्षु संघरक्षित)
४५. अमूल्य धन (अनु. भिक्षु संघरक्षित)
४६. बुद्धको चमत्कार
४७. दीर्घायु हुने उपाय
४८. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (प्रथम भाग)
४९. धर्मप्रचार
५०. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (दोश्रो भाग)
५१. बुद्धधर्म र संस्कृति
५२. असल शिक्षा-१
५३. बुद्ध र संस्कृति
५४. असल शिक्षा-२
५५. धर्म र आचरण
५६. धर्म र ज्ञानको शिक्षा
५७. ज्यानमारा मान्छे असल बन्थो
५८. धर्म उपदेश भाग-१, २
५९. असल शिक्षा-३, ४, ५
६०. मेरो चौथो चीन भ्रमण
६१. असल शिक्षा-६
तपाईंको हातमा

भिक्षु अश्वघोष (संक्षिप्त जीवनी)

जन्म मिति : १८ मई १९२६
ललितपुर वकुबहाल
पिताको नाम : चन्द्रज्योति शाक्य
माताको नाम : लक्ष्मी माया शाक्य

- गृहस्थीनाम : बुद्ध रत्न शाक्य
प्रव्रज्या : १६ वर्षमा कुशीनगरमा सन् १९४४
उपाध्याय गुरु : चन्द्रमणि महास्थविर, बर्मी
अभिभावक गुरु : भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर
उपसम्पदा : सन् १९४९, मे महिना श्रीलंकामा
गतिविधि : समाजसेवा, बौद्ध जागरण प्रवचन, बहुजनहितको शिक्षा प्रचार गाउँ गाउँमा युवा वर्गमा । विशेषरूपमा वर्तमान जीवन सुधारेर शान्त वातावरण बनाउन । ८० भन्दा बढी पुस्तककरुका लेखक, नेवारी र नेपाली भाषामा ।
प्रधान सम्पादक : धर्मकीर्ति मासिक पत्रिका
संस्थापक : संधाराम भिक्षु तालिम केन्द्र र ध्यानकुटी विहार, बनेपा
धर्मानुशासक : धर्म कीर्ति अध्ययन गोष्ठी, स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन खलः र युवा बौद्ध समूह काठमाडौं
अध्ययन-बुद्धधर्म : श्रीलंकामा ८ वर्ष, भारतमा ८वर्ष
भ्रमण : श्रीलंका, म्यानमार, थाईल्याण्ड, मलेशिया, मंगोलिया, चीन, भूटान, लण्डन, रुस, जर्मन, जापान
वि.सं. २०४८ मा चीनमा संसदीय प्रतिनिधि मण्डलको सदस्य, सन् १९९५ एशियन शान्ति सम्मेलन जापानमा सहभागी, सन् १९९७ मा अन्तर्राष्ट्रिय धार्मिक सम्मेलन, सन् १९९८ मा संघ सम्मेलन अन्तर्राष्ट्रिय बुद्धको ज्योति सम्मेलन क्यानाडा, बर्मा सरकारबाट अगममहासद्धम्म ज्योतिक धज पदवी प्राप्त ।